

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1891-1892.

*Vergadering van Vrijdag 8 April 1892,
's avonds ten half acht ure.*

Voorzitter : Generaal NETSCHER.

De VOORZITTER deelt mede, dat bij het Bestuur is ingekomen een afdruk van eene brochure van kapitein Anten over „het verachtelijke en verderfelijke van het duel”, waarvoor den schrijver de dank der vereeniging is betuigd.

Aangenomen voor kennisgeving.

Aan de orde is de ballotage van candidaten.

De VOORZITTER verzoekt de heeren De Ridder en Maas met hem het bureau van stemopneming te willen uitmaken.

De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen tot leden worden aangenomen de heeren : G. J. P. A. Thomson, 2e Luitenant der Infanterie, te Bergen op Zoom; L. C. Wortman, 2e Luitenant der Infanterie, te Middelburg; A. E. G. C. G. van Eelders, 1e Luit.-Kwartiermeester, H. W. J. Cowan, Militaire Apotheker 1e klasse, W. van Blijenburgh, 2e Luitenant der Infanterie en J. P. W. Segov, 2e Luitenant der Infanterie, allen in Ned.-Indië.

De VOORZITTER dankt de heeren van het stembureau voor de door hen volbrachte taak.

Aan de orde is thans de voordracht van den heer Jhr. Mr. R. A. KLERCK, hondende :

Beschouwingen over de gedragslijn der neutrale Mogendheden gedurende den Fransch-Duitschen Oorlog van 1870—1871 in verband met Frankrijks tegenwoordige politieke stelling in Europa.

De heer KLERCK :

Bij het uitbreken van den lang verwachten oorlog tusschen Frankrijk en Pruisen stelde menigeen, die de gebeurtenissen der laatste voorafgaande jaren had nagegaan, zich met bezorgdheid de vraag of die krijg, welke reeds toch zoovele onheilen zou veroorzaken, gelocaliseerd zou blijven of dat andere Mogendheden zich in dien strijd zouden mengen. De staatkundige toestand wettigde dien vrees. Pruisen toch had zich sedert 1864 vele vijanden gemaakt. Het diep vernederde Oostenrijk, hiervan was men zich te Berlijn volkomen bewust, zou, wanneer de omstandigheden daartoe gunstig schenen, niet nalaten zijnen overwinnaar van Sadowa, aan te tasten. De openbare meening in Engeland was nog steeds zeer gevoelig over het willekeurig optreden der Pruisische Regeering ten opzichte van Denemarken in 1864 en de verdrijving van den met het Britsche vorstenhuis vermaagschaptten Koning van Hannover van den troon, terwijl de Engelsche Regeering zeer ontstemd was over den steun dien het Russische Keizerrijk, Englands traditioneele tegenstander in het Oosten, steeds te Berlijn ondervond. Het kleine Denemarken, door zijne geographische stelling een lang niet te versmaden bondgenoot van Frankrijk, scheen aanvankelijk ook niet ongeneigd voor 1864 revansche te willen nemen; kortom er waren genoegzaam termen aanwezig om eenen algemeenen Europeeschen oorlog te verwachten.

Aan den anderen kant waren Rusland en Pruisen destijds hoewel er voor zoo ver bekend, geene formeele alliantie bestond, bondgenooten. De overeenstemming tusschen Rusland en Pruisen had vooral sedert 1854 een vasten grondslag verkregen toen laatstgenoemde Mogendheid, in tegenstelling met Oostenrijk, tegenover zijne oostelijken nabuur eene meer dan welwillende neutraliteit in acht had genomen. Het was dan ook te voorzien dat de Russische troepen tot steun van de

Pruisische legers zouden oprukken, wanneer het Oostenrijksche gouvernement destijds Frankrijks zijde gekozen had.

Wat Italië betrof, deze Staat had wel is waar zijn bestaan en zijne eenheid aan Napoleon te danken, doch een veel sterker drijfveer dan dankbaarheid dreef die jeugdige Mogendheid tot het aannemen eener neutrale houding. Men hoopte te Florence op een nederlaag van Napoleon, ten einde hij eene eventueele ontruiming van Rome door de Fransche troepen, in staat te worden gesteld de hand te leggen op den alouden zetel der Pauselijke heerschappij waardoor de kroon op de eenheid van het koninkrijk gezet zoude worden.

Intuschen was de bekende verhouding van Rusland ten opzichte der Pruisische Regeering wellicht de oorzaak van de localisatie van den krijg. Alleen, terwijl Frankrijk geïsoleerd bleef, werd Pruisen gesteund door de Zuid-Duitsche Staten, die, ondanks de gebeurtenissen van 1866, zich ten strijde aangordden om den traditioneeelen «erbfeind» den toegang tot het Duitsche grondgebied te betwisten.

De gouvernementen der verschillende Europeesche Mogendheden zich ten slotte tot eene neutrale houding bepalende, richtten in dien geest circulaires tot hunne vertegenwoordigers en publiceerden tevens een manifest ten einde hunne onderdanen te herinneren aan de verplichtingen die de toestand van neutraliteit hen oplegde. De oorlogvoerende Mogendheden hunnerzijds achtten zich geroepen de plechtige verklaring af te leggen dat zij die neutraliteit zouden eerbiedigen.

Laatstgenoemde verklaring had achterwege kunnen blijven.

De neutraliteits-declaratie van het grootste deel der betrokken Mogendheden sproot voort uit hun soevereiniteitsrecht en behoeften niet de sanctie der oorlogvoerende partijen, terwijl staten, zooals België, Zwitserland en Luxemburg, wier perpetueele neutraliteit ook door Frankrijk en Pruisen gegarandeerd was, evenzeer eene speciale verklaring ter voorkoming eener schending hunner rechten of van hun grondgebied konden ontberen.

Wat bovenvermelde declaratie der neutrale Mogendheden aangaat, deze had, wanneer men zich op een coucreet volken-

rechtelijk standpunt plaatst, óók gemist kunnen worden. De toestand van neutraliteit toch is de normale, oorlog de afwijking daarvan; van die afwijking behoort, vóór het aangaan der vijandelijkheden, overeenkomstig de internationale gebruiken, kennis te worden gegeven, doch eene neutraliteitsverklaring behoeft daarom nog niet plaats te hebben.

Toch was uit een politiek oogpunt genoemde verklaring gewenscht, nithoofde van de groote spanning, die bij den aanvang van den oorlog van 1870 tusschen vele Europeesche Mogendheden heerschte.

De neutraliteitsdeclaratie der verschillende Mogendheden geschiedde evenwel niet onder denzelfden vorm. De meeste gouvernementen verklaarden eene volstrekte neutraliteit te zullen in acht nemen, maar riepen tevens de militie bijeen om die neutraliteit te beschermen en te handhaven. Zoo handelde ook het Nederlandsche gouvernement, terwijl het op 20 Juli 1870, daags na de oorlogsverklaring, bij proclamatie eene reeks bepalingen publiceerde, waarnaar zijne onderdanen zich gedurende den krijg gedragen moesten.

Die bepalingen betreffen alle de te volgen gedragslijn ten opzichte van de zeemacht der oorlogvoerenden.

Zoo werd bepaald dat geene oorlogsschepen of kapers, aan eene oorlogvoerende Mogendheid toebehoorende, met prijzen in de Nederlandsche havens of zeegeten mochten binnenkomen, noch aldaar op de reede verblijven, *uitgezonderd de gevallen van bijkbaren nood, als zeerampen en gebrek aan levensmiddelen. Zoodra die oorzaak had opgehouden, moesten zij zich evenwel onmiddellijk verwijderen.*

Verkoop van buitgemaakte schepen op ons grondgebied werd verboden.

Aan oorlogsschepen der oorlogvoerende Mogendheden werd toegelaten voor onbepaalden tijd in de Nederlandsche havens te blijven, mits zij zich onderwierpen aan de volkenrechtelijke bepalingen. Van steenkolen en levensmiddelen mochten zij zich voorzien, voor zoover zij die behoeften voor de reis naar de naastbij gelegen haven van het land, waartoe het schip behoorde.

Voorts werd verboden om aan oorlogsschepen der oorlog-

voerende partijen wapenen of ammunitie te leveren, of hun op eenigerlei wijze behulpzaam te zijn in de versterking hunner bemanning, uitrusting of wapening.

Ten slotte vestigde onze Minister van Buitenlandsche Zaken, Mr. Roest van Limburg, de aandacht op het gevaar en de nadeelen waaraan onderdanen van neutrale Mogendheden zich blootstellen, wanneer zij eene effectieve blokkade niet eerbiedigen of zich leenen tot het vervoer van dépêches of oorlogscontrabande. Zij die bedoelde verbodsbepalingen overschreden, zouden niet op de protectie der Nederlandsche Regeering kunnen rekenen.

De Minister van Buitenlandsche Zaken verklaarde tevens te zullen waken tegen uitrusting van schepen voor rekening van eene der oorlogvoerende partijen.

Gelijk reeds is medegedeeld, werd door het Nederlandsche Gouvernement besloten strikt neutraal te blijven, doch tevens de vereischte militaire maatregelen genomen, om die neutraliteit te handhaven. Bedoelde gedragslijn wordt door Generaal Den Beer Portugael niet oneigenaardig «beschermd neutraliteit» genoemd; zij werd door nagenoeg alle Europeesche Mogendheden aangenomen en kan in 't bijzonder voor kleine Staten uit een politiek oogpunt als de meest wenschelijke vorm worden aangenomen. Deze toch behooren enerzijds alle aanstoot te vermijden, maar ook aan den anderen kant te beletten dat hun territoir wordt aangerand door eene der oorlogvoerende partijen, tot het bestoken van zijnen tegenstander. Hieruit volgt dat opstelling van troepen aan de grenzen in den regel onmogelijk aanstoot kan geven; deze opstelling is zelfs eene gebiedende noodzakelijkheid, wanneer er uitzicht bestaat dat de strijd in de nabijheid van het territoir der betrokken neutrale Mogendheid gevierd zal worden. De jongste Fransch-Duitsche oorlog levert hiervan trouwens de meest leerzame voorbeelden.

Rusland en Oostenrijk namen bij den aanvang van den oorlog de gedragslijn aan, die het best strookt met de belangen en de positie eener groote Mogendheid, d. w. z. zij namen de houding aan, die men eene «gewapende of afwachtcnde neutraliteit» pleegt te noemen. Zij verklaarden namenlijk de on-

zijdige houding niet te zullen verlaten, wanneer hunne belangen gedurende den krijg niet benadeeld zouden worden.

Generaal Den Beer Poortugael wijst er op, dat laatstgenoemde onzijdigheid niet verward moet worden met het begrip van beschermde neutraliteit, terwijl Blüntschli tusschen beide vormen geen verschil maakt. Gewapende neutraliteit toch is de toestand waarin eene Mogendheid verkeert, die de afwachtende houding heeft genomen, welke houding wijziging kan ondergaan, wanneer de omstandigheden zulks vorderen. Beschermde neutraliteit daarentegen is de houding van een Staat, die onder alle omstandigheden vreemd aan den krijg wil blijven, doch alleen zijne neutraliteit wenscht geëerbiedigd te zien, en zoo noodig, bij machte wil zijn om die te doen eerbiedigen. Beide schrijvers zijn echter van meening, dat het postceeren van observatiekorpsen aan de grenzen geen blijk geeft van een voornemen om zich in den krijg te mengen; de oorlogvoerenden kunnen dit alleen aanmerken als eene uiting van het voornemen, om tegenover hen op hun territoir den vredestoestand te handhaven en de schending daarvan met kracht van wapenen te beletten.

Blüntschli verklaart zich overigens een groot voorstander van het beginsel, dat neutraliteit alleen van waarde kan genoemd worden, wanneer zij naar behooren gehandhaafd kan worden: « Eine Neutralität », zoo drukt genoemde schrijver zich uit, « die nicht im Nothfall mit den Waffen vertheidigt wird ist ein höchst unsicheres Gut, und wird leicht von der einmal losgebundenen Kriegsgewalt misachtet, wenn sie das in ihren Interesse findet. »

Gelijk reeds is medegedeeld, wordt aan eene behoorlijke onderscheiding tusschen het begrip van beschermde en gewapende neutraliteit door den heer Den Beer Poortugael groote waarde gehecht. De geachte schrijver beroept zich tot staving van zijn gevoelen op Gladstone, toen ter tijde president-minister van het Britsche gouvernement. Deze bewindsman toch protesteerde tegen de woorden van een der leden van het Lagerhuis, toen deze beweerde dat de houding van Engeland in eene gewapende neutraliteit moest bestaan. De Engelsche premier be-

weerde dat de Mogendheid, die in een staat van gewapende neutraliteit verkeert, geacht kan worden als zich tot den oorlog voor te bereiden, doch voorloopig nog geen partij te hebben gekozen. Englands onzijdigheid was evenwel « in casu » bloot eene beveiligde onzijdigheid, door het bezit van toereikende weermiddelen geschraagd.

De terminologie van generaal Den Beer Poortugael komt ons alleszins juist voor, doch wij moeten met den geachten schrijver van meening verschillen, waar hij beweert dat zoodanige gewapende, afwachtede neutraliteit door oorlogvoerende partijen niet behoeft geëerbiedigd te worden, daar het volkenrecht geene andere toestanden erkent dan oorlog of volkomen onzijdigheid, en de erkenning eener gewapende neutraliteit alleen uit een politiek oogpunt hare waarde kan hebben. Blüntschi en de meeste andere autoriteiten op het gebied van volkenrecht hebben dienaangaande, naar onze bescheiden meening terecht, eene andere opvatting. Alle Staten toch hebben, op grond hunner souvereiniteit, door eene aanvankelijk neutrale houding het recht tot oorlogvoeren niet prijsgegeven, en deswege de bevoegdheid op te treden wanneer hunne belangen in den loop van den krijg benadeeld worden.

De gewapende neutraliteit behoort echter niet een provocant karakter te dragen, gelijk die van Oostenrijk ten opzichte van Rusland in 1854, of die van Rusland, Zweden, Denemarken en Pruisen ten opzichte van Engeland in 1780. De Britsche schrijver Woolsey zegt dan ook terecht, dat laatstgenoemde gewapende neutraliteit, (in de geschiedenis bekend onder den naam van « *ligne des neutres* »), aangenomen door genoemde Staten : « *who not only armed themselves for selfdefense, but laid down principles of public law against known maxims of one of the belligerents which they were ready to make good by force* », zeer moeilijk met het begrip van onzijdigheid is overeen te brengen en dat het zeer twijfelachtig is of die geëerbiedigd behoort te worden.

Dit is alleszins waar. Naar onze meening is het zelfs niet kwestieus, dat eene dergelijke neutraliteit geen waarborg aanbiedt, wijl zij de veiligheid van den oorlogvoerenden Staat

steeds bedreigt. Wij meenen dat de houding bijv. van de «*ligue des neutres*» voor Engeland eene voldoende aanleiding zou geweest zijn, om die Staten den oorlog te verklaren.

Men gevoelt evenwel, dat tusschen de gewapende neutraliteit en de houding van evengenoemde Staten onderscheid bestaat. Wij gaan zelfs verder en meenen dat 't voor groote Mogendheden dikwerf onmogelijk is, zich tot eene strikte neutraliteit onder alle omstandigheden te bepalen. Men denke slechts aan den Russisch-Turkschen oorlog van 1877, waarbij de belangen van Engeland en Oostenrijk-Hongarije zóó nauw betrokken waren: zelfs al kan aan den anderen kant niet worden verheeld, dat het tot stand komen van bedoeld bondgenootschap volkomen gerechtvaardigd werd door de praktijken en de aangekondigde gedragslijn der Engelschen met betrekking tot den tusschen hen en Frankrijk gevoerden zeeoorlog.

Kon Rusland nu van gedoelde Mogendheden vergen, dat zij onder alle omstandigheden aan den krijg vreemd zouden blijven? Het antwoord zal ontkennend moeten luiden. Daarom kan men aannemen, dat Staten alleen om politieke redenen genoodzaakt kunnen zijn eene gelofte te doen om onder alle omstandigheden strikt neutraal te blijven, maar dat op grond van eene der hoofdbeginselen van het volkenrecht, het absolute soevereiniteitsrecht dat iedere Mogendheid bezit om handelend op te treden wanneer hij zijne belangen benadeeld acht, de gewapende afwachtende neutraliteit geheel overeenkomstig het volkenrecht en de waardigheid van soevereine Staten genoemd mag worden.

Enkele Europeesche Staten, grenzende aan de oorlogvoerende Mogendheden, bezaten geen volkomen soevereiniteitsrecht. Op België, Zwitserland en Luxemburg rustte nl. de verplichting eene volkomene neutrale houding aan te nemen. Het grondgebied dier landen was bij verschillende tractaten genentraliseerd en hunne onafhankelijkheid onder de garantie der Mogendheden geplaatst. Deze tractaten beoogden genoemde Rijken, wier territorium steeds gediend had tot een worstelperk van oorlogvoerende partijen daartegen in het vervolg te waarborgen. De weg door België was bijv. door Frankrijk als de

meest geschikte beschouwd om in Duitschland te vallen, terwijl, naar veler opvatting, voor de Pruisische troepen het noorden van Frankrijk een veel gemakkelijker toegang tot het grondgebied van dien staat verschaftte dan de oostelijke grenzen die door de Vogezen en de vestingen Metz en Straatsburg, mits behoorlijk verdedigd, een uiterst gevaarlijk acces opleverden. Om nu het schenden van het Belgische territoir te voorkomen en ook wellicht om een eventueelen oorlog tusschen Frankrijk en Pruisen te bemoeielijken werd, na de losseheuring van België van het Koninkrijk der Nederlanden, de Belgische Staat, bij tractaat van 15 Nov. 1859 perpetueel neutraal verklaard en zijne onafhankelijkheid door de Mogendheden gewaarborgd.

Gelijk reeds vermeld is heeft het Engelsche gouvernement zich bij den aanvang van den oorlog tot beveiliging van de onafhankelijkheid bijzonder op den voorgrond geplaatst en zich bij speciale verklaring verbonden, zoo noodig, die onafhankelijkheid gewapenderhand te doen eerbiedigen. Die speciale verklaring was misschien nuttig maar uit een volkenrechtelijk oogpunt overbodig. Engeland, in 1839, het bewuste verdrag mede onderteekend hebbende, was, even als zijne medecontractanten, van zelf reeds gebonden die neutraliteit te handhaven. Het Russische gouvernement nam dan ook geheel het juiste standpunt in toen het verklaarde die nadere garantie, door Engeland opgeworpen, niet te zullen onderteekenen, daar het zich door het tractaat van 1839 genoegzaam gebonden achtte.

Frankrijk en Pruisen daarentegen beantwoordden Englands verklaring door zich te verbinden met de Britsche strijdkrachten te zullen samenwerken om de onafhankelijkheid van België te handhaven.

Van niet minder belang mag de neutraliteit van Zwitserland worden genoemd; het grondgebied der Zwitsersche Republiek toch heeft, vooral in het begin van deze eeuw, herhaaldelijk tot doortocht gediend, hetzij voor de Fransche legers, hetzij voor zijne tegenstanders. Hoewel nu door enkele autoriteiten op volkenrechtelijk gebied, o. a. door Wheaton, wordt beweerd dat een staat, die aan de wederzijdsche oorlogvoerende

partijen den doortocht verleent zijne neutrale houding niet prijs geeft, zoo heeft men toch begrepen dat een dergelijke leer tot de grootste misbruiken leidt en de onafhankelijkheid van onzijdige staten uit den aard der zaak bedreigt.

Inmiddels, hoewel het Zwitsersche grondgebied reeds in 1648 neutraal was verklaard, heeft men zich daaraan tot het jaar 1815 weinig gelegen laten liggen. Zoo werd gedurende de Fransche Revolutie op Zwitsersche territoir door de Franschen eenerzijds en de Russen onder den grooten Souwarow, bijgestaan door de Oostenrijkers anderzijds, een hevigen strijd gevoerd.

Voorts namen in 1813 drie Oostenrijksche legercorpsen hun doortocht over Zwitsersche gebied, en trokken zonder tegenstand van de zijde der gesedereerden te ontmoeten, den Rijn over bij Bazel, Lauffenberg en Schaffhausen. Eindelijk werd beproefd aan alle deze misbruiken een einde te maken door het Weener congres dat Zwitserlands neutraliteit en onafhankelijkheid onder de hoede der Mogendheden plaatste.

Een dergelijk garantietractaat werd ten aanzien van Luxemburg den 11n Mei 1867 te Londen gesloten. Bij dat tractaat werd besloten dat die staat «perpétuellement neutre» zou blijven. Bedoelde neutraliteit werd in de eerste plaats door Nederland en wijders door alle groote Mogendheden gewaarborgd.

De conventionneele neutraliteit waaraan genoemde Staten onderworpen zijn legt aan dezen óók bijzondere verplichtingen op, terwijl hunne staatkunde anderzijds aan banden is gelegd. Wheaton wijst in het bijzonder op het feit dat bedoelde neutraliteit, reeds in vredetijd verplichtingen oplegt en sommige handelingen verbiedt. Zoo zijn offensieve allianties verboden. Is eene soevereine Mogendheid volkomen gerechtigd in vredetijd contracten van allerlei aard te sluiten, zoo moet de perpetueel neutraal verklaarde Staat in de eerste plaats in acht nemen of het contract, dat hij wenseht te sluiten, in overeenstemming is met de afhankelijke positie waarin hij verkeert. De politieke stelling dier Staten is dus van bijzonder teederen aard en hunne gouvernementen behooren voorzeker eene bij uitnemendheid voorzichtige staatkunde in acht te nemen.

Gedurende den oorlog van 1870—1871 was de stelling der drie laatstgenoemde Staten, met het oog op hun geographische ligging ten opzichte der oorlogvoerende Mogendheden eene zeer gevaarlijke. Met groot beleid hebben de gouvernementen van België en Zwitserland zich evenwel van hun plicht gekwetend, hoewel die taak door den loop der gebeurtenissen niet altijd eene even gemakkelijke genoemd kon worden.

De eerste moeielijkheid die zich voor het Belgische gouvernement voordeed was eene aanvraag der Pruisische Regeering om de Pruisische gewonden en die van Fransche zijde, welke in hunne handen waren gevallen, over Belgisch territoir te mogen evacueeren. Die aanvraag werd geweigerd. De Belgische Minister van Buitenlandsche Zaken, Baron d'Anethan, daaromtrent geïnterpelleerd in het Parlement, gaf aangaaude die weigering de volgende opheldering:

«J'ai répondu au gouvernement du Roi de Prusse qu'il n'y avait pas d'inconvénient à le permettre, mais que je devais, avant de prendre une décision, m'adresser au gouvernement français s'il voulait accepter les mêmes offres.

J'ai déclaré à M. de Balan que, s'il n'y avait pas d'opposition de la part de l'autre belligérant, je ne ferais aucune difficulté à faire droit à sa demande.

Mais le gouvernement français a été d'un autre avis. Il nous a fait notifier qu'il considèrerait le passage des blessés prussiens comme une violation de notre territoire.

En présence de cette déclaration formelle du gouvernement français, il m'est impossible de donner suite à l'idée primitivement émise.»

De gedragslijn in deze mag voorzeker correct worden genoemd. Acte nemende van de verklaring van het Fransche gouvernement werd door de Belgische Regeering verboden dat zelfs één enkel Fransch of Duitsch militair geïsoleerd en ongewapend, gewond of ongedeerd, plaats kon nemen in een wagon van den Belgischen staatsspoorweg.

De positie voor België werd intusschen eene zeer gevaarlijke toen het zich liet aanzien dat de strijd nabij den zuidoostelijken grens van het koninkrijk gevoerd zoude worden.

Eene betrekkelijk groote strijdmacht werd daarop door de Regeering te Brussel op de Fransche grenzen samengetrokken om te beletten dat de strijd op Belgisch territoir werd overgebracht.

Die maatregel bleek niet overbodig. Na eenige dagen van hevigen strijd capituleerde het Fransche leger bij Sedan, in welke veste die armee ten slotte een toevluchtsoord had gezocht. Waren geene voldoende troepen van Belgische zijde aan de grenzen tegenwoordig geweest dan had een voortzetting van den strijd op bedoeld neutraal territoir voorzeker niet tot de onmogelijkheden behoort en dat Rijk verantwoordelijk gesteld voor het niet handhaven zijner neutraliteit.

Twee dagen vóór de capitulatie van Sedan was trouwens het corps van du Failly, de overwinnaar van Mentana, wiens chassepots in den oorlog van 1870 voorwaar geen wonderen hebben verricht, bij Beaumont door de Duitschers verrast en in verwarring over de Belgische grenzen geworpen. Die troepen werden door de Belgen onmiddellijk ontwapend en geïnterneerd.

Reeds den 6den Augustus had Baron d'Anethan trouwens reeds voorzien dat de oorlog nabij de Belgische grenzen gevoerd zoude kunnen worden en deswege tot zijnen ambtgenoot van oorlog het volgend schrijven gericht :

« Il faut peut-être s'attendre à voir des soldats isolés, soit des corps de troupe refoulés par l'ennemi jusque notre sol.

Laisser ces soldats où ces troupes regagner leur patrie, serait leur permettre de recommencer la lutte, alors que, si notre territoire ne leur avait pas servi d'asile, ils eussent été faits prisonniers. Ce serait donc indirectement augmenter l'armée de l'un où de l'autre des belligérants, contrairement aux obligations qui découlent de la neutralité.

En semblable occurrence, il faudrait désarmer, même par la force, les bandes qui chercheraient un refuge chez nous, interner les soldats et sous-officiers et ne laisser circuler les officiers que, s'ils donnent, par écrit, leur parole d'honneur qu'ils ne passeront pas la frontière. Quant aux armes, elles ne pourraient être restituées qu'après la conclusion de la paix."

In dien geest werden dan ook instructies aan het Belgische

leger gegeven. Betraden soldaten der oorlogvoerende Mogendheden het Belgisch grondgebied dan werd hen door het hijschen van de nationale en parlementaire vlaggen te kennen gegeven, dat zij zich op het neutrale territoire bevinden. Wenschten zij zich niet te verwijderen dan werden zij geïnterneerd.

Deze maatregel werd veel in de tweede helft van de oorlog toegepast op Fransche militairen, die zich niet zelden geïsoleerd en ongewapend op Belgisch grondgebied vertoonden. Hen werd niet toegestaan dat territoire door te trekken, op grond dat zij op die wijze zich het Belgische grondgebied zouden kunnen ten nutte maken om zich bij de Fransche strijdkrachten te voegen, terwijl zij, langs Fransch territoire, daartoe niet in staat zouden geweest zijn. Deze maatregel grondde zich op het denkbeeld, door Baron d'Anethan vooropgesteld, dat 't Belgisch grondgebied anders indirect zou aangewend worden tot versterking der strijdmacht van ééne der oorlogvoerende partijen.

Of die maatregel bij ons te lande met zoo groote gestrengheid is toegepast moet ik eenigszins betwijfelen. Door mij toch zijn reeds in December van het jaar 1870 verscheidene Fransche militairen in uniform te Deutichem ontmoet die mij te kennen gaven dat zij, uit de vesting Wezel ontsnapt, zich naar den consul-generaal van Frankrijk te Amsterdam begaven en aldaar van burgerkleeren en geld werden voorzien ten einde hen in staat te stellen naar het vaderland terug te keeren.

Na het sluiten van den wapenstilstand op 7 Februari 1871 trokken uit Wezel ontsnapte gevangenen in groote getale in uniform over ons gebied, zoodat men haast moest aannemen dat de Pruisen hen ooglnikend lieten vertrekken. De grensbewoners, voorzagen de Fransche militairen van voedsel en kleeren, en transporteerden hen op karren naar het station te Dieren vanwaar zij hun reis per spoor voortzetten.

Te Wezel waren na den slag bij Sedan 12,000 krijgsgevangenen geïnterneerd; na de overgave van Metz werd dit getal met 15,000 vermeerderd.

Gelijk reeds is opgemerkt werden de neutraliteitsverplicht-

tingen door het Belgische gouvernement met groote nauwgezetheid in acht genomen. Slechts eenmaal mag de houding der Belgische autoriteiten eenigermate partijdig worden genoemd. Gedurende den loop van den oorlog toch werd de Pruisische veldpost door franc-tireurs op Belgisch grondgebied buit gemaakt. De Belgische troepen wisten aan de franc-tireurs de buit wederom afhandig te maken en restitueerden deze aan de Duitsche autoriteiten.

Aangezien nu uit de gehouden enquête bleek, dat de veldpost door gewapende Uhlanen was geëscorteerd, mag men aannemen dat de schending van het grondgebied het eerst van de zijde van Pruisen had plaats gehad; de franc-tireurs, die trouwens niet schenen te weten dat zij zich in België bevonden, waren m. i. dan ook in hun recht, toen zij zich aan de neutraliteit van dien Staat niet gelegen lieten liggen. Men had van Belgische zijde moeten waken tegen die overbrenging van dépêches, algemeen als oorlogscontrabande beschonwd, over haar neutraal territoir, en in geen geval gewapende militairen van eene der oorlogvoerende partijen daarop mogen dulden.

In spijt van de door de Belgische Regeering betoonde loyale houding was men te Berlijn toch zeer onttemd over de artikelen der *Indépendance Belge* en andere bladen, waarbij het niterst gestreng en naar onze meening door zijne wreedheid en overdrijving af te keuren represaillesysteem der Duitsche autoriteiten ten opzichte der Fransche bevolking, aan eene weinig welwillende critiek werd onderworpen.

Het Pruisische gouvernement liet niet na de Belgische Regeering daarover te interpelleeren, doch het antwoord was niet moeielijk. Baron d'Anethan verklaarde dat in België volkomen vrijheid van drukpers bestond, zoodat het Belgische gouvernement in deze niet kon optreden. Te Berlijn nam men met deze verklaring genoegen.

Zeer karakteristiek mag te dezen opzichte de neutraliteitsverklaring van den President de Vereenigde Staten genoemd worden, die met betrekking tot het aannemen eener volkomen onzijdigheid slechts de reserve maakte, dat de pers en de in-

dividuen in genoemd Rijk geheel vrij zouden blijven in hunne beoordeeling van de handelingen der oorlogvoerende partijen.

In eene niet minder gevaarlijke stelling dan België verkeerde Zwitserland, bij het uitbreken van de laatste Fransch-Duitsche oorlog. De bondsregeering scheen evenwel vast besloten de neutraliteit van het Rijk, in den aanvang dezer eeuw zoo vaak door verschillende oorlogvoerende Mogendheden geschon- den, met kracht te handhaven.

Reeds in 1859 had de Zwitsersche Regeering blijk gegeven van zijne neutraliteitsverplichtingen met nauwgezetheid te willen nakomen; op haar last toch werden alle Oostenrijksche en Italiaansche deserteurs en vluchtelingen te Chur en Lucern geïnterneerd.

In Januari 1871 geraakte de Bondsregeering in veel grooter moeilijkheden. Een Fransch leger van ruim 80000 man was, na onder Bourbaki bijna 8 dagen met afwisselend geluk tegen de Duitschers gestreden te hebben, ten slotte door de vereende strijdkrachten van Von Werder en Von Manteuffel zoozeer in het nauw gebracht, dat bedoelde armée geen anderen uitweg overbleef, dan te capituleeren of op Zwitsersch territoir een toevluchtsoord te zoeken. Door generaal Clinchant, die na de poging tot zelfmoord van Bourbaki, het commando had overgenomen, werd daarop met den opperbevelhebber van het Zwitsersche grensleger, generaal Herzog, een formeel verdrag gesloten, waarbij de zoogenaamde «*armée de l'est*», behoudens overgave van wapenen, munitie en equipmentsstukken op het grondgebied van Zwitserland werd toegelaten. Het afgestane materieel zou, na het sluiten van den vrede, aan Frankrijk worden teruggegeven, wanneer de kosten, veroorzaakt door het onderhoud van het Oosterleger, aan Zwitserland waren vergoed. Ook de krijgskas werd door de Zwitsersche Regeering in onderpand genomen.

Deze conventie is van gewicht. Zij bevestigt het beginsel, dat een Staat, op wiens grondgebied troepen een schuilplaats hebben gevonden tegen de vervolging hunner tegenpartij, het recht heeft op schadevergoeding van de zijde van het gouvernement, aan wien die troepen behooren. Op het materieel en

de krijgskas mogen zij alsdan het « jus retentionis » uitoefenen.

Hierbij moet evenwel worden vermeld, dat de Belgische Regeering in 1871 van dit recht geen gebruik heeft gemaakt. Aan het Fransche gouvernement werd het in beslag genomen materieel teruggegeven, zonder eenige reclame van de zijde der Belgische Regèering.

De bekende Argentijnsche publicist Calvo meent evenwel te moeten opmerken, dat het aantal Fransche soldaten dat op Belgisch territoir gedurende dien oorlog een schuilplaats had gevonden, beduidend kleiner was dan het door de Zwitsers geïnterneerde Oosterleger. Tegen die opmerking kan evenwel worden aangevoerd, dat het Belgische gouvernement reeds bij Sedan eenige duizende Fransche soldaten op zijn gebied had toegelaten, zoodat de opofferingen die het zich heeft getroost niet veel zullen onderdoen voor die der Bondsregeering.

De opneming van het Fransche Oosterleger was evenwel niet de eenige moeilijkheid, waarvoor de Bondsregeering zich geplaatst zag.

Op 4 September 1870, daags na den val van het Fransche Keizerrijk, zag te Neuchâtel een manifest het licht, waarbij alle republikeinen en volksvrienden werden opgeroepen de wapens op te vatten voor het republikeinsche Frankrijk tegen het monarchale Duitschland.

De Bondsregeering liet onmiddellijk die manifesten in beslag nemen en gelastte aan de Zwitsersche politie alle samenkomsten te verbieden, alsmede alle bureaux op te heffen, die ten doel zouden hebben personen aan te werven tot versterking der Fransche strijdkrachten.

Die gedragslijn was voorzeker volkomen correct. Evenmin toch als het een neutralen Staat veroorloofd is in zijne havens het uitrusten van oorlogsschepen of kapers toe te laten (men denke hier aan de bekende Alabamaquestie) ten behoeve eener oorlogvoerende Mogendheid, mag die Staat eene aanwerving van troepen op zijn territoir dulden. De toelating daarvan zou volkomen in strijd zijn met zijne neutraliteit.

Door de Bondsregeering was bedoelde eventualiteit trouwens reeds voorzien.

Door haar werd te dien aanzien, alsmede omtrent den doortocht door haar gebied gedurende den loop van den oorlog, de volgende gedragslijn aangenomen:

In de eerste plaats was verboden de werving van troepen voor eene der oorlogvoerende partijen op Zwitsersch territoir. In de tweede plaats werd verboden dat de oorlogvoerende Mogendheden zich bedektelijk van 't Zwitsersch territoir bedienden, om personeel naar het oorlogstoooneel te vervoeren. Deze maatregel beoogde te beletten dat jonge lieden uit den Elzas, gedurende de bezetting dier provincie door de Duitsche troepen, zich, gelijk aanvankelijk geschiedde, in grooten getale door Zwitserland naar Midden-Frankrijk begaven, ten einde zich bij de Fransche troepen aan te sluiten, die aan de Loire en in de omgeving van Lyon werden georganiseerd. Een Fransch werfbureau was tot dat doel te Bazel opgericht.

Wel werd door de Bondsregeering toegelaten, dat de onderdanen der oorlogvoerende partijen ongewapend en in burgerkleeding de aan Zwitserland toebehoorende terreinstrooken doortrokken, (wanneer deze als hun natuurlijke weg kon worden beschouwd), welke respectievelijk door het Fransche en Duitsche grondgebied waren geëncleaved. Bij bedoelde exceptie werd de doortocht toegelaten van de Savooische bevolking, die het canton van Genève passeerde en de bewoners van Constant, die de cantons van Schaffhausen en Stad-Bazel doortrokken om zich naar den Elzas te begeven.

Aan de Zwitsersche Regeering kan voorzeker evenzeer de lof niet worden onthouden, dat zij op tactvolle wijze haar onzijdigheid heeft weten te handhaven.

Minder gelukkig was de Luxemburgsche Regeering in het handhaven harer neutraliteit. Zij geraakte dan ook ten deze in conflict met het Duitsche gouvernement.

Op den 3den December 1870 toch werd door graaf Von Bismarck eene nota tot de Regeering van het Groot-Hertogdom gericht, waarbij eene reeks grieven met betrekking tot de handhaving harer neutraliteit werden uiteengezet.

In de eerste plaats werd bedoeld gouvernement ten kwade geduid, dat waggons met levensmiddelen tot proviandeering

van Thionville door de Luxemburgsche spoorwegmaatschappij op genoemde plaats waren gedirigeerd ;

in de tweede plaats zou de spoorweglijn, benoorden Thionville door de uhlanen opgebroken, door Luxemburgsche spoorwegbeamten weder waren hersteld ;

eindelijk beweerde de bondskanselier dat wel 2000 fransche militairen, na de overgave van Metz, in uniform over Luxemburgsch grondgebied het Fransche territoire hadden bereikt, om later weder de wapenen tegen Duitschland op te vatten. De Fransche vice-consul te Luxemburg zou, zonder verzet van het gouvernement aldaar, bedoelde militairen in staat hebben gesteld hun reis naar Frankrijk te vervolgen.

Graaf Von Bismarck herinnerde de Luxemburgsche Regeering aan de verbindtenis, die het Pruisische gouvernement op zich had genomen, om het grondgebied van het Groothertogdom te eerbiedigen, zoolang dit van Fransche zijde ook geschiedde en men in Luxemburg de neutraliteitsverplichtingen behoorlijk wist na te komen. Was bedoelde Regeering daartoe onwillig of onmachtig, dan zouden de Pruisische autoriteiten zich evenmin gebonden achten de onzijdigheid van het Groothertogdom te eerbiedigen.

De nota van graaf Von Bismarck baarde, zeker niet het minst bij ons te lande, groote bezorgdheid. De opzegging van de bij het tractaat van 1856 gemaakte bepalingen met betrekking tot de Zwarte Zee door de Pruisische Regeering, die eenige dagen te voren had plaats gehad, deed het vermoeden ontstaan, dat men thans te Berlijn aangaande het verdrag van 1867 dezelfde politiek wenschte te volgen. Zeer schuchter werd door den Britschen Minister van Buitenlandsche Zaken, lord Granville, daaromtrent een verloop tot de Pruisische Regeering gericht, waarbij de hoop werd uitgesproken « que la note ne serait qu'une simple indication du déplaisir de la Prusse ».

Graaf Von Bismarck verklaarde daarop zijnerzijds, dat de termen der circulaire geen aanleiding gaven tot de veronderstelling, dat het gouvernement te Berlijn de onafhankelijkheid van het Groothertogdom bedreigde, maar dat de Pruisische militaire autoriteiten zich niet aan de neutraliteit van het

Luxemburgsche territoir zouden gelegen laten liggen, zoo beoogd gebied werd aangewend om de operatie der Duitsche legers tegen te werken of te bemoeielijken.

Bij eene zeer uitvoerige nota trachtte Luxemburgs eerste minister, de heer Servais, de beweringen van den bondskanselier te wederleggen.

In de eerste plaats had sedert het begin van den oorlog slechts een trein met levensmiddelen Luxemburg met bestemming naar Thionville verlaten. Levensmiddelen nu waren, volgens volkenrechterlijk gebruik, nooit als oorlogscontrabande aangemerkt. Trouwens waren, sedert den aanvang van den oorlog, vele treinen met proviand uit Luxemburg naar Duitschland vertrokken.

Minder afdoende was het antwoord van den Luxemburgschen minister met betrekking tot den doortocht der bewuste Fransche militairen. Dit feit werd door den heer Servais niet bepaald ontkend, doch bij meende dat het aantal als overdreven was voorgesteld. Trouwens zij hadden niet de Luxemburgsch-Fransche grens bij hun terugreis overschreden, maar waren door België naar Frankrijk teruggekeerd, waarvoor de Regeering van het Hertogdom moeielijk kon worden aansprakelijk gesteld. De bewering van den bondskanselier omtrent de handelingen van den Franschen vice-consul werden ontkend; ware men te Luxemburg daarvan overtuigd geweest, dan had de Regeering aldaar hem het exequatur ontnomen.

Ten slotte beriep de heer Servais zich op de verschoonende omstandigheid, dat het Luxemburgsche gouvernement over geene voldoende weermiddelen beschikte, om gedurende een oorlog tusschen twee groote Mogendheden als Frankrijk en Pruisen, op alle eventualiteiten bereid te kunnen zijn.

Die laatste verontschuldiging was onhandig. Oorlogvoerende Mogendheden hebben het recht te eischen, dat naburige neutrale Staten de macht bezitten hunne onzijdigheid te handhaven. De Pruisische Regeering had uit zoodanige verontschuldiging wellicht het recht kunnen ontleenen het Groothertogdom, om militaire consideratiën, tijdelijk te bezetten. Dit had gelukkig geen plaats, doch het Luxemburgsche gouvernement moest zijne

toestemming verleen en eenen specialen commissaris der Duitsche bondsregeering binnen zijne grenzen toe te laten, ten einde in overleg met de groothertogelijke autoriteiten, maatregelen te beramen tot vermindering van meerdere moeielijkheden.

Vermoedelijk op aandringen van het Pruisische gouvernement, werd op 6 Februari 1871 het exequatur van den Franschen vice-consul, baron Cornot de Cussy, ingetrokken.

Zonderling mag intusschen genoemd worden de opvatting de Britsche Regeering aangaande de collectieve garantie van Luxemburgsch neutraliteit door de verschillende Europeesche Mogendheden. Op 14 Juni 1871 gaf lord Derby, de toenmalige staatssecretaris voor buitenlandsche zaken, daaromtrent de volgende interpretatie in het Lagerhuis: zoodanige garantie kon alleen leiden tot een gezamenlijk optreden. Van solidariteit kon geen sprake zijn. Werdt dus de neutraliteit door een der Mogendheden geschonden, dan kon elke garandeerende Mogendheid voor zich met recht voor de handhaving der onafhankelijkheid van het Groothertogdom aansprakelijk worden gesteld.

De Luxemburgsche Regeering protesteerde zeker niet ten onrechte tegen die interpretatie. Bedoelde waarborg toch verloor op die wijze alle bindende sanctie. Werdt bijv. de neutraliteit door een der garandeerende Mogendheden geschonden, waarmede het Pruisische gouvernement dreigde in 1870, dan zouden de overige, naar de opvatting van lord Derby, niet gehouden zijn hunne verbindtenis na te komen, daar van collectiviteit alsdan geen sprake kon zijn.

Collectiviteit behoort, naar goede trouw, solidariteit niet buiten te sluiten. Het is geen regel van volkenrecht naar een algemeen regel van goede trouw, dat het verbreken eener verbindtenis van een der contractanten, aan de andere geen recht geeft tegenover den belanghebbende de eenmaal aangegane verplichting niet na te komen.

Gedurende den loop van den oorlog rezen ook moeielijkheden tusschen Engeland en de Pruisische Regeering. Bij nota van 21 Oct. 1870 werd namelijk door het gouvernement te Berlijn ernstige vertoogen gericht tot het Kabinet van St. James over den invoer van wapenen en munitie, die door

Engelsche handelshuizen van af den aanvang van den krijg op groote schaal plaats zouden hebben gehad. De Engelsche Regeering ontkende dien invoer niet, doch maakte alleen de opmerking dat die invoer niet op groote schaal had plaats gehad, welk beweren zij op enkele bewijsgronden trachtten te staven. Men achtte het te Londen tevens niet ongepast de Pruisische Regeering te herinneren aan hare gedragslijn in 1854 toen zij niet alleen de toezending van wapenen aan Rusland oogluikend had toegelaten maar deze zelfs van regeeringswege had bevorderd en aangemoedigd. Ook verklaarde lord Granville dat geene enkele Regeering genoodzaakt kan worden den handel harer onderdanen te beperken, en wees daarbij het Pruisische gouvernement naar hetzelfde standpunt, te dien opzichte te Londen aangenomen, naar aanleiding van ingekomen klachten van de Turksche Regeering omtrent het voorzien van wapenen aan de Grieken gedurende den Grieksch-Turkschen oorlog van 1827. Toen daarop de Pruisische Regeering het Britsche gouvernement verweet niet consequent te handelen, daar het in 1848 uitvoer van wapenen en munitie naar de Pruisische havens, benoodigd voor den oorlog tegen Denemarken, verboden had, beantwoordde het Kabinet van St. James bedoelde opmerking door eene verwijzing naar de tusschen Engeland en Denemarken gesloten verdragen van 1670, 1780 en 1814, waarbij genoemde Staten zich onderling verbonden hadden niet toe te laten dat oorlogsbehoeften aan hunne respectieve tegenstanders verschaft werd.

Naar een speciaal verdrag kon dus moeilijk verwezen worden. Bij contract kan altijd van een aangenomen regel worden afgeweken. Overigens was het door het Britsche gouvernement aangenomen standpunt volkomen juist. Als aangenomen regel toch geldt dat alle invoer van oorlogcontrabande geschiedt «*au risque et périls*» van hen die zich daartoe wil leenen, maar de Mogendheid onder wie het schip ressorteert, dat bedoeld materieel vervoert, kan niet verantwoordelijk worden gesteld.

Calvo, die kwestie in het breede behandelende, zegt dier-aangaande dan ook met veel juistheid:

«*Toutes les restrictions que met au commerce du neutre*

l'usage moderne des nations, se bornent à la saisie et à la confiscation du chargement, si le neutre transporte de la contrebande de guerre pour le compte de l'ennemi, à la perte du navire et de la cargaison s'il tente de forcer un blocus.»

Ook onze Regeering had bij den aanvang van den oorlog zich op het standpunt van het Britsche gouvernement geplaatst, getuige de proclamatie aan de Nederlandsche onderdanen, waarvan wij in den aanvang dezer verhandeling gewag hebben gemaakt.

Gedurende het beleg van Parijs ontstonden zich eene correspondentie tusschen het «corps diplomatique», aldaar aanwezig en het Duitsche hoofdkwartier te Versailles aangaande verschillende kwesties, die zich uit den aard der zaak ter sprake moesten komen. Kort na de revolutie van 4 September waren de gezanten van Engeland, Oostenrijk, Turkije en Italië uit Parijs reeds naar Tours vertrokken alwaar gedelegeerden der Fransche regeering zich gevestigd hadden ten einde de defensie in de provincie te organiseeren. Later, na de overgave van Orleans, volgden die diplomaten de delegatie naar Bordeaux.

De overigen, ook onze vertegenwoordiger, Baron van Zuijlen, die gedurende het geheele beleg en de commune op zijn post gebleven is, meenden zeer terecht dat hun plaats bij de hoofdzetel der regeering was. De Zwitsersche gezant, onder wiens presidium vier dagen na de insluiting eene bijeenkomst van het «corps diplomatique» plaats had gispte het verlaten van Parijs door evenvermelde diplomaten zonder voorafgaand overleg met hunne ambtgenooten en gaf te kennen dat de «usages diplomatiques» hen daartoe eerst het recht hadden gegeven na de «notification préalable du bombardement». Het is mogelijk dat de «usages diplomatiques» dien regel stelt maar het mag toch raadselachtig genoemd worden waardoor deze «usage» gerechtvaardigd wordt, aangezien gedurende het bombardement de hulp en steun der diplomaten en consuls aan hunne onderdanen te Parijs wel bij uitstek ten goede zal gekomen zijn.

Met betrekking tot dat onderwerp besloot men den heer Jules Favre, die zich met de portefeuille van Buitenlandsche

Zaken had belast, te verzoeken zich in betrekking te stellen met het hoofdkwartier te Versailles, terwijl die bewindsman tevens werd opgedragen de vergunning te erlangen dat wekelijks een koerier de belegerde vesting zou verlaten ten einde voor het overbrengen en terughalen der diplomatieke correspondentie zorg te dragen.

In antwoord op het desbetreffend schrijven van Jules Favre verklaarde Graaf von Bismarck, om militaire consideratiën, met betrekking tot een eventueel bombardement van Parijs onmogelijk mededeelingen te kunnen doen. Zeker vrij natuurlijk, vooral wijl men te Versailles dit tijdstip moeilijk reeds kon aangeven. Het bombardement toch was eerst mogelijk na de verovering van eenig terrein, dat toen ten tijde nog door de Franschen was bezet. Als is mij niet vergis, is na de verovering van den «Mont d'Avron», gelegen ten oosten van Parijs het beschieten der stad zelve mogelijk geworden (1). Wat de aanvraag betreft van het «corps diplomatique» en faciliteiten te verkrijgen tot het voeren van correspondentie, zoo meende de bondskanselier de opmerking te moeten maken dat de krijgsgebruiker zich daartegen verzetten daar het inwendige eener belegerde vesting geen uitgangpunt kan zijn voor diplomatieke onderhandelingen. Toch zouden de Deutsche autoriteiten zich niet verzetten tegen het verzoek der te Parijs gevestigde diplomaten mits dat van de correspondentie eerst werd kennis genomen te Versailles. De brieven, waarvan de inhoud niet strijdig was met de belangen der belegeraars, zouden alsdan doorgezonden kunnen worden.

Het «corps diplomatique» verklaarde dat voorbehoud oonaanvaardbaar; en protesteerde tegen den voorgestelden maatregel. Dat protest werd later gesteund door de gouvernementen van Zwitserland en de Vereenigde Staten.

Zijnerzijds handhaafde de bondskanselier evenwel het recht

(1) Bovenstaande opmerking is mij onjuist gebleken. Het bombardement was destijds niet mogelijk uit gebrek aan munitie, waarvan de aanvoer, uit den aard der zaak, met groote moeilijkheden gepaard ging. Daarenboven is Parijs niet van de oostzijde maar wel het eerst van de zuidzijde beschoten.

van den belegeraar om eene belegerde vesting van alle communicatie met de buitenwereld af te sluiten. Bij wijze van gunst stond hij evenwel toe dat de correspondentie van den gezant der Vereenigde Staten, den heer Washburne, onder gesloten couvert, de Duitsche liniën kon passeeren. Deze courtoisie berustte vermoedelijk op het feit dat, bij den aanvang van den krijg, de bescherming van Duitsche onderdanen, in Frankrijk gevestigd, aan den heer Washburne was toevertrouwd.

Naar onze meening kan de weigering van graaf Von Bismarck in deze bezwaarlijk worden afgekeurd, daar eene der eerste voorwaarden om eene vesting tot overgave te noodzaken bestaat in hare volledige afsluiting. Hierbij moet tevens in aanmerking worden genomen, dat aan de diplomaten steeds volkomen vrijheid gegeven is Parijs gedurende het beleg te verlaten. Zij die van deze vergunning geen gebruik wenschten te maken, wyl de zetel van het Fransche gouvernement te Parijs gevestigd was, hadden zich ongetwijfeld evenzeer op een juist standpunt geplaatst, doch daarmede kon men te Versailles moeielijk rekening houden. Die omstandigheid maakte het voor de Duitschers dubbel raadzaam, al het mogelijke aan te wenden om zich van de vesting Parijs meester te maken en niets toe te laten wat die overgave zou kunnen vertragen.

Evenzeer werd door graaf Von Bismarck geweigerd het verlaten van Parijs door de onderdanen der neutrale Mogendheden gedurende het bombardement, toen het verlof daartoe door de vertegenwoordigers der onzijdigen gevraagd was. Natuurlijk geschiedde die weigering op grond van militaire consideratiën, die voor de hand liggen, terwijl de bondskanselier daarbij niet in gebreke bleef te wijzen op de weigering van het gouvernement der Nationale Verdediging, om in den aanvang van het beleg, óók in het belang der verdediging, dit vertrek toe te laten.

Eene gebeurtenis van beteekenis, die zelfs in dit veelbewogen tijdperk in Europa niet geringe ontsteltenis te weeg bracht, was de opzegging van art. 11 van het tractaat van 1856 door het Russische gouvernement. Men had te St. Petersburg gebruik gemaakt van Frankrijks machteloosheid om bedoeld verdrag te doen eerbiedigen. Voor Engeland was natuurlijk die gebeurtenis

eene politieke nederlaag, die niet gering mag worden genoemd. Evenmin als in 1854, was het Britsche gouvernement in staat, zonder bondgenooten van beteekenis, tegen het machtige Rusland op te trekken, en hoewel men te Londen niet naliet tegen de daad der Russische Regeering te protesteeren, wist het kabinet van St. James zeer goed dat het geen voldoende krijgsmacht bezat om aan bedoelde protesten, des gevorderd, recht te doen wedervaren.

Het gouvernement der Nationale Verdediging, bestaande uit mannen, die óók voor de onverantwoordelijke en ondoordachte staatkunde van Napoleon in deze niet verantwoordelijk kon worden gesteld, terwijl velen van hen die politiek steeds hadden bestreden, waren vrij onverschillig omtrent de opzegging van art. 11 van bedoeld tractaat. Toen evenwel op voorstel der Pruisische Regeering de zaak te Londen op een congres ter sprake zou worden gebracht, meende het Fransche gouvernement van bedoelde bijeenkomst der Mogendheden partij te kunnen trekken, om hunne tusschenkomst in te roepen ter beëindiging van den voor Frankrijk zoo ongelukkigen krijg. Bedoeld gouvernement gaf daarop den wensch te kennen aan het congres deel te nemen, en verzocht de tusschenkomst der Engelsche Regeering, om een vrijgeleide te verkrijgen voor den heer Jules Favre, die als Frankrijks vertegenwoordiger was aangewezen. Aan dat verzoek werd door de Britsche Regeering voldaan.

Het Pruisische gouvernement verklaarde zich bereid dat vrijgeleide te verstrekken, wanneer een officier, behoorende tot de bezetting van Parijs, als parlementair naar het hoofdkwartier van Versailles afgevaardigd, daartoe het verzoek had gedaan.

Jules Favre, in stede van den aangewezen weg in te slaan, verklaarde daarop zich naar Londen te zullen begeven wanneer de omstandigheden zulks toelieten, en alsdan voornemens te zijn op het congres nog eene andere kwestie ter sprake te zullen brengen, die van veel grooter gewicht was. «Le gouvernement de la défense nationale», zoo verklaarde Jules Favre, welke verklaring hij de onhandigheid had in het *Journal Officiel* te doen opnemen, «a le devoir, en entrant dans la conférence,

d'y introduire un débat de toute autre importance, et sur lequel on ne peut lui imposer aucune fin de non recevoir.» Daarmede gaf de Fransche Minister niet onduidelijk het voornemen te kennen om Frankrijks belangen op het te houden congres ter sprake te brengen.

Die verklaring berustte op eene geheel verkeerde opvatting. Het congres te Londen was bijeengeroepen om de opzegging van eene der bepalingen van het tractaat van 1856 te bespreken en geene andere quaesties, die aan dat verdrag geheel vreemd waren. Bracht de Fransche vertegenwoordiger den toenmaligen oorlog ter sprake, zoo had een « fin de non-recevoir » op alle voorstellen dienaangaande noodzakelijkerwijze moeten volgen. Het congres zou eenvondig, en zeer terecht, gelijk men zich op parlementair gebied uitdrukt, tot de orde van den dag zijn overgegaan.

De verklaring was daarbij uiterst onhandig, daar Jules Favre had moeten begrijpen dat men te Versailles, na de afgelegde verklaring, bezwaren zou zoeken om de vergunning te verleen. De Fransche Minister gaf daartoe aan de Pruisische autoriteiten trouwens de meest gewenschte aanleiding door officieel « als Frankrijks gevolmachtigde » een vrijgeleide aan te vragen.

Voor den bondskanselier was bedoelde officieele aanvraag dan ook eene welkome aanleiding om het vrijgeleide te weigeren. Graaf Von Bismarck bracht den heer Jules Favre onder het oog dat hij het vrijgeleide, op verzoek van de Engelsche Regeering aan den Franschen Minister als privaat persoon had kunnen verleen, maar niet als vertegenwoordiger van Frankrijk, daar hij geen bevoegdheid had zich als zoodanig te beschouwen. Het Fransche gouvernement der Nationale Verdediging toch was geene erkende regeering. Geen enkel gouvernement was daartoe overgegaan, het was zelfs door de Fransche natie niet erkend. Onder die omstandigheden kan op het verzoek van Jules Favre door den bondskanselier niet gunstig worden beschikt.

Het standpunt van graaf Von Bismarck kan uit een volkenrechtelijk oogpunt bezwaarlijk gewraakt worden. Alleen moet worden opgemerkt, dat de Pruisische Regeering het gouvernement der Nationale Verdediging niet in de gelegenheid wilde

stellen, om door het toestaan eener wapenstilstand onder aan-
nemelijke voorwaarden, eene vertegenwoordiging bijeen te roepen
die aan de bestaande regeering de vereischte santie zou kunnen
verleenen. Men eischte te Versailles dat Parijs gedurende dien
tijd niet zou geproviandeerd worden of wel de overgave van
den Mont-Valérien, welke afstand natuurlijk gelijk zou staan
met de overgave der hoofdstad. Of de politiek der Pruisische
Regeering in deze volkomen eerlijk kan genoemd worden, laat
ik in het midden. Zij betreft trouwens uitsluitend de verhouding
tusschen de oorlogvoerenden onderling, en kan aldus hier verder
ongerept blijven.

Gedurende den oorlog hebben de neutrale Mogendheden
enkele malen getracht door het aanbieden hunner «bons offices»
verder bloedvergieten te voorkomen. Bij den aanvang van den
krijg waren de démarches der neutralen tot voorkoming van
den geheelen oorlog aanvankelijk zelfs niet vruchteloos geweest,
daar de weigering der Spaansche kroon door den Prins van
Hohenzollern, op verzoek van den Koning van Pruisen, ten
deele moet worden toegeschreven aan de vertoogen, die tot het
gouvernement te Berlijn door Oostenrijk, Engeland en Rusland
gericht waren. Na de capitulatie van Sedan werden door de
neutrale Mogendheden op nieuw stappen gedaan tot herstel van
den vrede; zij leidden tot de samenkomst van Graaf von
Bismarck en Jules Favre te Ferrières. Toen kort daarna Thiers,
de Staatsman die zich met zooveel ijver tegen de oorlogver-
klaring had verzet, in October 1870 tot de verschillende Grootte
Mogendheden had gevoerd om hunne «bons offices» ter be-
eindiging van den oorlog te verkrijgen wendden deze zich
nogmaals tot de Duitsche Regeering, doch te vergeefs. Graaf
von Bismarck stelde als onafwijsharen eisch den afstand van
den Elzas, alsmede van een deel van Lotharingen, inclusief
Metz, terwijl hij niet onduidelijk te kennen gaf dat het
Pruisische gouvernement, zonder hulp van eene der Mogend-
heden, Frankrijk verslagen hebbende, thans ook aan dien
staat alleen de wet wenschte voor te schrijven. Volgens enkele
Duitsche auteurs van die dagen, o. a. volgens Hahn, werden
tevens drie reservelegers op last van het Pruisische gouverne-

ment geformeerd, nl. te Berlijn, te Glogan in Silezië en aan den Rijn, ten einde op eene eventueele daadwerkelijke inmen-
ging der neutralen voorbereid te zijn.

Toch werd door Graaf von Bismarck aan de Mogendheden het recht niet betwist hunne bemiddeling aan te bieden. Voor zoover wij hebben kunnen nagaan wordt dit recht dan ook alleen door den Franschen schrijver Hautefeuille bestreden. *L'indépendance naturelle*, zoo drukt genoemde publicist zich uit, *exige qu'elles soient libres de se faire la guerre ou de la cesser, selon leurs intérêts, je dirai même selon leurs volontés et leurs caprices. Une nation étrangère et pacifique, dont l'intention est de rester neutre, ne peut donc pas s'interposer entre deux peuples pour les empêcher de se faire la guerre.*

Die theorie van Hautefeuille is onhoudbaar. Even als in de burgerlijke maatschappij kan eene raadgeving van bevriende zijde op volkenrechtelijk gebied als eene ongepaste inmenging worden beschouwd. Zij die den raad ontvangen of een aanbod verkrijgen tot bemiddeling in een geschil waarin zij betrokken zijn hebben natuurlijk het recht daarvan geen gebruik te maken, doch kunnen bezwaarlijk daarvan een grief maken aan hen die zich opwerpen om het bewuste geschil uit den weg te ruimen. Er is geen rede om op volkenrechtelijk gebied van dit denkbeeld af te wijken.

Bij het bekende verdrag van 1856 schijnt men het evenwel noodig te hebben geacht bedoeld recht te sanctionneeren. Aan de gouvernementen van neutrale Mogendheden is bij genoemd tractaat nitdrukkelijk het recht toegekend hunne bemiddeling aan te bieden tot voorkoming of beëindiging van den oorlog. Het mag eenige bevreemding wekken dat men het noodzakelijk heeft geacht zoodanige bepaling in het verdrag van 1856 op te nemen, daar, naar onze meening, een zoodanig recht op eenigszins goede motieve niet kan worden betwist.

Gedurende den oorlog heeft trouwens geen der Mogendheden veel neiging betoond zich daarin te mengen; de redenen hebben wij in den aanvang onzer verhandeling reeds ontvouwd. De verpletterende nederlagen aan de Fransche legers toegebracht, hebben de neiging tot eene interventie er zeker niet op ver-

meerderd, en evenmin de proclamatie der Republiek, die aan monarchale Staten gelijk Oostenrijk en Engeland, overigens Frankrijk toen ten tijde goed gezind, niet aangenaam kon zijn.

De eenige Staatsman, die eene meer besliste interventie ten gunste van Frankrijk gewenscht had was Graaf von Beust, Oostenrijks eerste Minister, verklaard tegenstander van Pruisen en von Bismarek. Zijne verklaringen dienaangaande opgenomen in de zoogenaamde «livre rouge autrichien» mogen evenwel niterst voorzichtig worden genoemd.

«L'inertie de l'Europe en présence de la guerre actuelle, zoo luidde de verklaring van den Oostenrijksche Minister, est une chose regrettable, et nous croyons que si les cabinets s'entendaient pour offrir leurs bons offices, leur voix pourraient exercer une influence salutaire.»

Wijders verklaarde Graaf von Beust het, in het belang van Europa, als een plicht der neutrale Mogendheden te beschonwen om door «une intervention impartiale et ferme» een einde aan den oorlog te maken.

Die «intervention impartiale et ferme» bleef evenwel achterwege.

Frankrijk, geheel aan zijne eigene strijdkrachten overgelaten, moest, na eene hardnekkige verdediging van zijnen bodem, ten slotte den 10den Mei 1871 de bekende vredesvoorwaarden onderteekenen, welke naar de opvatting van die dagen, aan de machtige stelling, door dat Rijk sedert vele eeuwen in Europa ingenomen, voor zeer geruimen tijd, zoo niet voor goed, een einde zou maken.

Het zij mij vergund, Mijnheer de Voorzitter, in het tweede deel mijner verhandeling, Frankrijks politiek sedert den vrede van Frankfort kortelijk na te gaan, daaraan enkele beschouwingen toe te voegen nopens de vraag of evenvermelde pessimistische opvatting omtrent de toekomst van bedoeld Rijk zich tot dusver heeft bewaarheid, terwijl ten slotte door mij eenige woorden aan de stelling van ons vaderland ten opzichte der hedendaagsche politieke groepeerings der verschillende Mogendheden gewijd zal worden.

II.

De politieke toestand van Frankrijk was voorzeker nooit zoo treurig geweest als na den oorlog tegen Duitschland, waarin de avontuurlijke staatkunde van het Keizerrijk het ter kwader nre had gewikkeld. Evenwel waren de harde vredesvoorwaarden, door het gouvernement te Berlijn aan zijn tegenstander opgelegd, de oorzaak dat hij vele Mogendheden eenerzijds sympathie voor het diep vernederd Frankrijk werd opgewekt, terwijl men anderzijds niet zonder reden beducht was voor de machtsuitbreiding van het Duitsche Rijk. Wellicht dat, afgescheiden van de behendige diplomatie van Thiers, de bedekte naijver der Mogendheden er toe geleid heeft, graaf Von Bismarck de concessie af te dwingen om de vesting Belfort en een deel van Lotharingen prijs te geven, terwijl de bekende oorlogsschatting met één milliard werd verminderd.

In 't bijzonder keurde men in Europa den afstand van Elzas-Lotharingen af. Die annexatie was tronwens ook geheel in strijd met de staatkunde van Von Bismarck. Deze toch had in 1866 tegenover de Pruisische militaire autoriteiten de stelling verdedigd, dat het zeer onstaatkundig zoude zijn grondgebied van Oostenrijk op te eischen, daar dergelijke afstand een bron zoude zijn voor een volgenden oorlog. Men vernietigt een Staat, zoo luidde het oordeel van den beroemden doch zeer arbitrairen staatsman, maar verminkt hem niet.

De afstand van Elzas- en het zoogenaamd Duitsch-Lotharingen, waartoe Frankrijk genoodzaakt werd, heeft dien uitspraak bewaarheid. De Franschen hebben daarin nooit willen berusten en evenmin de bevolking der geannexeerde gewesten, die, ondanks alle moeite te Berlijn aangewend, nog steeds reikhalzend naar verlossing van het Duitsche bewind blijven nitzien. Dat verschijnsel is zeker merkwaardig, wijl de bevolking oorspronkelijk niet Fransch is, zelfs niet die van Nancy, Toul en Verdun, welke bisdommen met Metz in 1552 door koning Hendrik II werden bezet en niet teruggegeven. Later onder Mazarin werden nog tal van plaatsen van den Elzas door de Franschen bezet, terwijl ten slotte bij den vrede van Rijswijk in 1697, dat geheele

gewest, met inbegrip van Straatsburg, aan Frankrijk werd afgestaan.

Bovenvermelde feiten worden dan ook in den regel door de Duitse schrijvers, behalve de militaire consideratiën, tot verdediging der annexatie bijgebracht, doch men gevoelt dat, wilde men de kaart van Europa terugbrengen tot vóór 1700, een reeks van oorlogen daartoe noodig zoude zijn. Eene betere theorie werd dan ook m. i. door Napoleon III ten opzichte van Savoye en Niçe in 1860 in toepassing gebracht, n.l. de raadpleging der bevolking over de nationaliteit waartoe zij wenscht te behooren.

Gedurende den loop der onderhandelingen schijnt het Britsche gouvernement dan ook in dien geest te hebben willen interveniëren doch te vergeefs. De aan Thiers verleende concessiën waren de niterste grens waartoe de Pruisische autoriteiten zich lieten bewegen.

Aanvankelijk scheen de vrees gewettigd, dat het nog korten tijd te voren zoo machtige Frankrijk niet alleen zijn vrijheid verliezen zou, maar dat het door onderlinge verdeeldheid zijn ondergang nabij was.

Reeds na het sluiten van den wapenstilstand toch ontstond ernstige verdeeldheid tusschen de regeering te Parijs en de delegatie te Bordeaux over de vraag, of de oud-ambtenaren en de gewezen « candidats officiels » van het Keizerrijk al of niet zouden worden uitgesloten van de te houden verkiezingen voor de Nationale Vergadering.

Deze kwestie, die nauw samenhang met de vraag bij wien de souvereiniteit berustte, bij de regeering te Parijs, die tot den vrede geneigd was, of wel bij de delegatie te Bordeaux, waarvan de meerderheid den krijg wenschte voort te zetten, dreigde reeds vóór den vrede een burgeroorlog te doen ontstaan. Dank zij het beslist en beleidvol optreden van Thiers en Jules Simon, wist het gouvernement te Parijs zijn gezag te handhaven en de verkiezingsquaestie ten voordeele der Bonapartisten beslist, eene beslissing die bedoelde partij evenwel niet meer dan vijf zetels in de Nationale Vergadering deed verwerven.

Na het sluiten van den vrede werden de pessimistische op-

vattingen omtrent Frankrijks toekomst door den opstand der Commune niet weinig versterkt, terwijl tevens de sympathie, die hij velen voor dien Staat was ontstaan, zeer verminderde. Boven verwachting werd die opstand, waardoor evenwel een groot deel van Parijs werd vernield, door Mac-Mahon in betrekkelijk korten tijd gedempt en het wettelijk gezag wederom hersteld, terwijl kleine oproeren in de provinciën in hunne geboorte werden gesmoord.

Na de onderdrukking der Commune wijzigde zich evenwel de toestand. Thiers, door de Nationale Vergadering met nagevoeg algemeene stemmen tot hoofd van het uitvoerend bewind verkozen, wist niet alleen de zware financieele verplichtingen, die het vredesverdrag van Frankfort dien Staat hadden opgelegd, te doen nakomen, maar ook gesteund door de medewerking en de veerkracht der natie, den materieelen welvaart te doen herleven, terwijl de militaire reorganisatie, zoowel wat de doode als levende weermiddelen betrof, onder de leiding van dien eminenten staatsman met den meesten ijver ter hand genomen.

De snelle opkomst van Frankrijk baarde intusschen te Berlijn groote bezorgdheid. Vandaar de pogingen door graaf Von Bismarck in het werk gesteld om eene entente te verkrijgen tusschen Duitschland, Oostenrijk en Rusland, welke Mogendheden over alle Europeesche aangelegenheden zouden beslissen en bij gevolg Frankrijks invloed geheel zouden verlammen.

De bijeenkomst der drie keizers, die te Gastein in 1872 tot het beoogde doel plaats had, leidde evenwel tot geen resultaat en zeer natuurlijk. Voor Oostenrijk toch was het onmogelijk zich met de beide andere Staten gelijktijdig te verstaan. Twee wegen stonden voor bedoelde Mogendheid open; of te trachten haar onde positie in Duitschland te herkrijgen, welke zij zich nooit zoude kunnen verwerven dan door een oorlog tegen Pruisen, of te streven naar een overwegenden invloed op het Balkan-Schiereiland, welke staatkunde natuurlijkerwijze tot een conflict zou leiden met het machtige czarenrijk. Tot haatstgemelde politiek begon men te Weenen, met het oog op het slavische element, in de Oostenrijksche Monarchie het talrijkst vertegenwoordigd,

sterk over te hellen, hetgeen te St. Petersburg met leede oogen werd gadeslagen.

De driekeizersbijeekomst had dan ook het tegenovergesteld gevolg dat von Bismarck gemeend had daarvan te kunnen verwachten, en de gezindheid van dien machtigen staatsman ten opzichte van Frankrijk was daardoor niet verbeterd.

Intusschen was het voor de Duitsche Regeering onmogelijk eenig verwijt tot het Fransche gouvernement te richten. Het wist alle zijne verplichtingen getrouw na te komen, en arbeidde overigens ijverig aan de inwendige reorganisatie van het Rijk, alles vermijdende wat eenigen aanstoot zou kunnen geven.

Ongelukkigwijze bestendigde zich die toestand niet. In Mei van het jaar 1873 werd Thiers, de man, aan wien Frankrijk zijn snelle opkomst te danken had door eene coalitie van monarchalen en bonapartisten ten val gebracht. De rechterzijde, hoewel zij zich nog kort te voren had aangesloten bij de republikeinen om het votum uit te brengen «*que le chef de l'état avait bien mérité de la patrie*», wenschte Thiers, nu hij in hare oogen niet langer onmisbaar was, niet meer als hoofd van het gouvernement te behouden, wyl zij zich in hare verwachtingen omtrent het herstel der monarchie door den oud-minister van Louis-Philippe zag teleurgesteld.

De val van Thiers en zijne vervanging door Mac-Mahon, wien men als militair (hoewel zeer ten onrechte, gelijk later voldoende gebleken is) als een voorstander van den revanche-oorlog meende te moeten beschouwen, werd door de verschillende Europeesche gouvernementen aanvankelijk met eenige bezorgdheid gadeslagen; wel was de persoonlijkheid van Mac-Mahon bij die regeeringen over het algemeen zeer sympathiek doch men vreesde eene spoedige hervatting van den oorlog, waarvan de noodlottige afloop voor Frankrijk toen ter tijde onvermijdelijk was.

En werkelijk scheen die verwachting niet geheel ongegrond. Kort na de definitieve ontruiming van het Fransche grondgebied door de Duitsche troepen in September 1873 begon de Fransche geestelijkheid zoogenaamde herderlijke brieven uit te vaardigen, waarbij de maatregelen van den Duitschen Rijks-

kanselier ten opzichte der katholieke kerk daar te lande aan eene scherpe critiek werden onderworpen. Tevens richtte zij hevige aanvallen tegen de Italiaansche Regeering wegens de bezetting van Rome gedurende den jongsten oorlog. Die aanvallen werden nog herhaald in de clericale pers, terwijl het gouvernement geene pogingen aanwendde om aan die voor Frankrijk zoo gevaarlijke houding van de geestelijkheid daar te lande een einde te maken.

De gevolgen bleven niet uit. Te Berlijn richtte men dreigende vertoogen tot de Fransche Regeering, terwijl de bisschop van Nancy, wiens diocces zich gedeeltelijk over Duitsch grondgebied uitstreckte tot twee jaren dwangarbeid veroordeeld werd.

Ook op de verhouding tot Italië hadden evenvermelde incidenten een zeer nadeeligen invloed uitgeoefend, en de aansluiting dier Mogendheid bij Duitschland niet weinig bevorderd. Trouwens was die verhouding na het optreden van het monarchaal-clericaal bewind de Broglie reeds gespannen, daar de Italiaansche Regeering, na dit optreden, haar gezant had teruggeroepen en zich te Parijs door een zaakgelastigde had doen vertegenwoordigen.

Gelukkig voor Frankrijk traden de ultra-clericale elementen uit 't ministerie en trad aan het hoofd van het Departement van Buitenlandsche Zaken op de hertog Decazes, een liberaal Orleanist en uitstekend diplomaat, die zich onmiddellijk beijverde de bestaande moeilijkheden uit den weg te ruimen. Door zijn toedoen werden de Fransche prelaten aangezegd hunne aanvallen te staken en het diocces van Nancy op zoodanige wijze geregeld dat zijn voorganger belet werd invloed op Duitsch gebied uit te oefenen. Voorts werd het Fransche vaartuig «de Orénoque» uit de haven van Civita-Vecchia verwijderd, en door hertog Decazes, naar aanleiding eener interpellatie over dat feit van den legitimist du Temple, voor Italië de meest bevredigende verklaringen afgelegd.

Eene geheele omkeering ten goede had daarop plaats. De diplomatieke betrekkingen tusschen Frankrijk en Italië werden wederom hersteld terwijl van de zijde der Duitse Regeering voorloopig geene klachten meer vernomen werden.

Wij zeggen «voorloopig», daar in het jaar 1875 de verhouding tusschen Frankrijk en Duitschland zoodanig gespannen was geworden dat er zonder twijfel tusschen beide Staten een oorlog was ontstaan, zoo ditmaal niet tijdig door twee groote Mogendheden het dreigend conflict was uit den weg gernimd.

De eerste aanleiding tot bedoelde verwikkeling werd veroorzaakt door de heftige taal, van de zijde der Belgische geestelijkheid gevoerd tegen de bekende Pruisische Meiwetten. Vertoogen door den Pruisischen gezant tot het gouvernement te Brussel dienaangaande gericht, vonden bij genoemde Regeering, in hare gedragslijn blijkbaar gesteund door het Kabinet van St. James, geen goed onthaal. Het Belgische gouvernement bepaalde zich tot Vorst von Bismarck het recht te betwisten zich in deze zaak te mengen; volgens bedoeld gouvernement had de geestelijkheid het recht nopens die quaestie critiek uit te oefenen en had zelfs de regeering te Brussel niet de bevoegdheid in deze op te treden.

Zeer tot verwondering van een ieder, die van bedoeld conflict had kennis genomen, liet men te Berlijn het incident rusten, doch nog meer werd de openbare meening verrast toen kort daarna van de houding der Belgische Regeering door de Pruisische officieuse organen een grief tegen Frankrijk gemaakt werd.

De *Kölnische Zeitung* gaf in deze het sein tot den aanval: eenerzijds verweet zij het Fransche gouvernement dat het de Belgische Regeering in haar verzet had gesterkt, terwijl in de tweede plaats door dat blad werd beweerd dat de Nationale Vergadering, met het oog om speedig voor een voorgenomen krijg gereed te zijn, in alle haast de zogenaamde kaderwet had aangenomen.

De officieuse Duitse pers zette daarop haren veldtocht onvermoeid voort. Nu heette het dat de lichting van 1870, die naar hare haardsteden moest terugkeeren, plotseling bevel had gekregen om onder de wapenen te blijven, dan wederom werd de Nationale Vergadering beschuldigd ter sluik eene vermeerdering van het leger te hebben gevoteerd. Ook van pogingen

door Frankrijk aangewend om met Oostenrijk en Italië een bondgenootschap tegen Duitschland te sluiten, werd door de *Kölnische Zeitung* gewag gemaakt, welke bewering door het Berlijnsche regeeringsblad, de *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, onmiddellijk werd weersproken, evenwel onder opmerking, dat die geruchten gegrond waren op de wapeningen van Frankrijk, die inderdaad volgens dat blad reusachtig mochten genoemd worden. Om die wapeningen zooveel mogelijk te bemoeielijken, speciaal wat de remonte betrof, werd de geheele uitvoer van paarden naar Frankrijk door het Duitsche gouvernement verboden.

De beweringen en beschouwingen omtrent Frankrijks vermeende toehereidselen tot den krijg, werden ten slotte in het officieuze orgaan *De Post* geresumeerd. In genoemd blad toch verscheen op 9 April 1875 een artikel getiteld: « Is de oorlog op handen? » welke vraag bevestigend werd beantwoord. De met zooveel ijver en spoed tot stand gebrachte reorganisatie van het Fransche leger, was volgens dat blad geschied met het doel, om zoo snel mogelijk den revancheoorlog te kunnen beginnen.

In Europa baarden genoemde artikelen groote ontsteltenis. Men vreesde, en niet ten onrechte, dat het Pruisische gouvernement voornemens koesterde, door eene hernieuwing van den oorlog, de verdere ontwikkeling van Frankrijk te voorkomen. Bismarcks verklaring, in 1873 genit, (welke verklaring o. a. in het bekende periodieke werk van Wilhelm Müller, professor te Tübingen, « Die Europäische Geschichte der Gegenwart » wordt gereleveerd en verdedigd), dat hij, wanneer Frankrijk zich tot den revancheoorlog toerustte, het tijdstip niet zou afwachten dat men daar te lande zich volkomen had voorbereid of bondgenooten had weten te verkrijgen, was in de politieke wereld trouwens niet onbekend en de verwachting, dat bedoeld tijdstip was aangebroken, werd algemeen gedeeld.

Intusschen waren de beschuldigingen van Duitsche zijde tegen het Fransche bewind ingebracht, niet moeielijk te wederleggen. Zoo was de wet betreffende de kaders niet in alle haast aangenomen, doch aangaande bedoelde wet was zeer lang gedebat-

teerd, en daarbij sedert geruimen tijd voorbereid. Ook kon er bezwaarlijk sprake zijn van een onder de wapens houden der lichting van 1870, aangezien haar diensttijd nog niet verstreken was. Wat nu de vermeerdering van het effectief van het Fransche leger aangaat, ook die bewering was onwaar. Alleen was er een voorstel gedaan door de commissie uit de Fransche Kamer, belast met het onderzoek der organisatieplannen des ministers van oorlog, om het effectief der compagnieën infanterie te vermeerderen en het aantal compagnieën per bataillon van zes tot vier te verminderen. Daarentegen zou elk regiment uit vier bataillons bestaan, terwijl het er vroeger slechts drie telde.

Inderdaad kon op grond van bedoelde formatie moeielijk aan het Fransche gouvernement oorlogszuchtige bedoelingen worden toegeschreven.

Frankrijks minister van Buitenlandsche Zaken liet inmiddels niets onbeproefd om den oorlog af te wenden, die, volgens een artikel van den heer Von Blowitz in de *Times*, in Mei 1875 verschenen, niet zou worden beëindigd alvorens aan Duitschland eene schadeloosstelling zou zijn verstrekt van 10 milliards, terwijl tevens bij dit verdrag het maximum der Fransche strijdkrachten zou worden aangegeven.

In de eerste plaats werd natuurlijk graaf De Gontaut-Biron, Frankrijks gezant te Berlijn, aangeschreven alle geruchten omtrent bedoelde oorlogspræparatieven te weerspreken, doch de invloed van dien diplomaat was te gering om in deze op te treden. Hoewel zeer gezien bij het Berlijnsche hof, was de heer De Gontaut-Biron er niet in geslaagd, de gunst van vorst Von Bismarck deelachtig te worden. Vandaar ook dat het hem niet gelukte het eenmaal aangenomen standpunt aan de Regeering te Berlijn te doen verlaten.

De toestand werd integendeel gevaarlijker; plotseling toch verscheen te Berlijn de heer Von Radowitz, Pruissens gezant te Athene, die zelfs tegenover graaf De Gontaut-Biron niet verheelde, dat hij met eene bizondere missie naar St.-Petersburg was belast, welke betrekking had op de met Frankrijk ontstaane verwikkelingen.

Deze missie kwam blijkbaar geheel overeen met de bekende

zending van generaal Von Manteuffel vóór den oorlog van 1866.

De bedoeling dier zending was voor den heer De Gontaut-Biron natuurlijk zeer duidelijk en hij meende óók bij den heer Von Radowitz te moeten protesteeren tegen de rechtmatigheid van het optreden der Duitsche Regeering.

Het antwoord was zeer laconisch en teekende den toestand:

« Pouvez-vous nous affirmer, » voegde de heer Radowitz den Franschen diplomaat toe, « que la France, n'espère pas à contracter des alliances, qu'elle ne songe pas à une revanche, et que si nous la laissons faire, nous n'avons pas tout à craindre d'elle? Si cela est vrai, notre intérêt, comme le repos de l'Europe, exige que nous n'attendions pas qu'elle ait réparé ses forces pour la ruiner. Convenez que philosophiquement et chrétiennement j'ai raison. »

Minder cynisch maar niet minder duidelijk trouwens waren reeds vroeger de voornemens, die men te Berlijn ten opzichte van Frankrijk koesterde, door den Beierschen Minister-President ter kennis gebracht van den Franschen gezant, graaf Lefebvre de Béhaire, later gezant te 's-Gravenhage, welke diplomaat natuurlijk niet naliet daarvan onmiddellijk zijn gouvernement te verwittigen.

Toen de bemoeiingen van den heer De Gontaut-Biron tot geen resultaat hadden geleid, werd door hertog Decazes beproefd de Europeesche Mogendheden, speciaal Engeland en Rusland, ten gunste van Frankrijk te winnen. De heeren De Gavard en generaal Leflô, resp. Frankrijks vertegenwoordigers te Londen en te St.-Petersburg, kregen zelfs de bijzondere opdracht de interventie in te roepen van de Britsche en Russische gouvernementen, wanneer graaf Von Bismarck eventueel den oorlog wenschte te hervatten.

De aanzoeken der Fransche diplomatie bij gemelde gouvernementen waren niet vruchteloos. Zelfs het kabinet van St.-James scheen zijne traditioneele politiek van « laissez faire, laissez passer », wanneer Engelands belangen niet rechtstreeks benadeeld werden, te laten varen. Althans aan Duitschlands ambassadeur, graaf Von Münster, werd door den Britschen

minister voor buitenlandsche aangelegenheden, lord Derby, te kennen gegeven, dat het de hernieuwing van den oorlog tusschen Duitschland en Frankrijk ongaarne zoude zien, terwijl later door Koningin Victoria een persoonlijk schrijven tot Keizer Wilhelm werd gericht, waarbij zij te kennen gaf dat een verstoring van den vrede door Engeland moeielijk geduld kon worden.

Met nog meer beslistheid trad de Russische Regeering op, in spijt van de reeds vermelde zending van den heer van Radowitz. Zelfs de verzekering van dien diplomaat dat Duitschland den Czaar «carte blanche» met betrekking tot Ruslands staatkunde in het Oosten zou geven, wanneer men te St. Petersburg zich in een eventueelen oorlog tusschen Duitschland en Frankrijk geen partij zou stellen, vond bij Ruslands eersten Minister, Prins Gortschakoff, geen goed onthaal. Genoemde staatsman liet den heer von Radowitz gevoelen dat de Czaar den oorlog niet wenschte en dien in strijd achtte met Ruslands belangen.

Bij eene nadere bijeenkomst met den Franschen ambassadeur deelde Prins Gortschakoff hem mede dat hij omtrent de dreigende houding van het Deutsche gouvernement vertoogen zou richten tot vorst von Bismarek, en de Czaar bij Keizer Wilhelm stappen zou doen tot behoud van den vrede.

Inderdaad begaf de Czaar zich kort daarop naar Berlijn, waardoor het dreigend gevaar definitief van Frankrijk werd afgewend. Den heer de Gontaut-Biron werd door Keizer Wilhelm daarna eene particuliere audientie verleend en hem daarbij de meest geruststellende verzekeringen gegeven omtrent Duitschlands plannen ten opzichte van Frankrijk, terwijl later op eene receptie ten hove, de Deutsche Monarch den Franschen militairen attaché, markies de Polignac, de bekende woorden toevoegde, die als eene zinspeling kunnen worden beschouwd op de invloeden, die hem tot eene oorlogsverklaring hadden zoeken te bewegen: «On a voulu nous brouiller, mais maintenant tout est fini.»

Zoo was dan door de tusschenkomst van den Czaar Europa voor een nieuwen oorlog bewaard gebleven. Prins Gortschakoff richtte kort daarna aan Ruslands vertegenwoordigers in het

buitenland eene circulaire, de mededeeling behelzende dat de vrede verzekerd was, terwijl de Engelsche onder-secretaris van buitenlandsche aangelegenheden, naar aanleiding eener interpellatie van Sir Charles Dilke, in het Lagerhuis de verklaring kon afleggen, dat men voorloopig geen vrees behoefde te koesteren voor versterking van den vrede.

Gelijkkluidende verklaring werd afgelegd door lord Beaconsfield in het Hoogerhuis, toen de Markies van Hartington hem inlichtingen vroeg omtrent de verwikkelingen, die tusschen Duitschland en Frankrijk gerezen waren, waarbij de Britsche Minister tevens mededeelde dat hij werkelijk Koningin Victoria had geadviseerd zich, tot het behoud van den vrede, rechtstreeks tot Keizer Wilhelm te wenden.

De gedragslijn van het Russische gouvernement in het voor Frankrijk zoo gewichtige jaar 1875 bracht eene belangrijke wijziging in de Europeesche staatkunde. Men zag te Berlijn zeer goed in dat op de traditioneele vriendschap van Rusland niet meer gerekend kon worden en Prins von Bismarck begon reeds naar eene meer vertrouwelijke «entente» met Oostenrijk uit te zien. De Russische politiek van 1875 gaf later aanleiding tot het in 1879 door Vorst von Bismarck te Weenen met Oostenrijk geslotene bondgenootschap, waarbij zich in 1883 Italië aansloot, welke triple alliantie door velen als de hechtste waarborg van den vrede wordt beschouwd.

Aan den anderen kant ontstond er eene toenadering tusschen Rusland en Frankrijk, die evenwel nooit tot eene formeele alliantie heeft geleid. Eerst in 1891 heeft de Russische Regeering er toe kunnen besluiten door eene schitterende ovatie aan de Fransche vloot onder admiraal Gervais toe te laten en daaraan zelfs officieus deel te nemen, van de bestaande «entente» openlijk te doen blijken.

Dat die toenadering niet spoediger heeft plaats gehad en zelfs heden ten dage niet tot eene formeele alliantie heeft geleid, moet eenerzijds gezocht worden in Frankrijks regeeringsvorm, die daarbij, sedert Grévy, een beslist democratisch karakter had aangenomen, en in de tweede plaats aan de weifelachtige politiek der Fransche bewindslieden, die o. a. bij

de regeling der Oostersche quaestie lang niet altijd als een steun voor Ruslands belangen kon worden beschouwd.

Inmiddels meende Rusland, zeker niet zonder reden, bij zijne belangen in het Oosten op den steun van Frankrijk te kunnen rekenen; althans na de troebelen die in 1875 in Bosnië en de Herzegowina waren voorgevallen, richtte de waarnemende Russische Minister van Buitenl. Zaken, Baron Jomini, tot generaal Leflô een schrijven waarbij hij het Fransche gouvernement uitnoodigde zich aan te sluiten bij de «action morale», die de Mogendheden op de Porte zouden trachten nit te oefenen tot het verkrijgen van hervormingen ten bate der christelijke bevolking in genoemd Rijk.

Cette action morale, zoo betoogde verder de Russische minister, serait d'autant plus efficace si le langage des représentants est unanime et identique. Il serait donc très désirable que la France s'y associât.

M. de Nelikoff a déjà reçu l'ordre de réclamer son concours de son collègue de France et nous avons chargé M. de Novikoff de rendre le comte Andrassy attentif à l'opportunité de faire appel aux sentiments incontestables du duc Decazes en faveur de la paix.

De Fransche Regeering nam evenwel in de Oostersche quaestie eene zeer lijdelijke honding aan en liet het actief optreden ten opzichte van dat vraagstuk geheel over aan de kabinetten van Weenen en Berlijn.

Zij stonde zeer weinig het Russische gouvernement, dat een meer beslist optreden gaarne gewenscht had. Eerst na afloop van den oorlog tusschen Turkije en Servië op het door Engeland bijeengeroepene congres van Constantinopel steunde de Fransche vertegenwoordiger Graaf de Chandordy, op de meest besliste wijze de eischen van Ruslands gevolmachtigden die, naar aanleiding van de Bulgaarsche gruwelen en de afpersingen der Turksche ambtenaren in Bosnië en de Herzegowina, de administratie over de christen-provinciën van het Ottomanische Rijk aan het toezicht wenschte te onderwerpen eener internationale commissie en de benoeming der gouverneurs aan de goedkeuring der Mogendheden. Bekend is het feit dat een door

den Sultan bijeengeroepen volksvertegenwoordiging nagenoeg eenstemmig die eischen verwierp, waarop door Rusland aan Turkije de oorlog werd verklaard.

Daags na de oorlogsverklaring werd door Hertog Decazes eene circulaire tot Frankrijks vertegenwoordigers in het buitenland gericht, waarbij hun de instructie werd gegeven «d'affirmer la volonté du gouvernement bien arrêtée de demeurer étrangers aux complications que la guerre entre la Russie et la Turquie peut déterminer.»

Veuillez donc le déclarer très haut, zoo luidde het slot van het rondschrijven van Hertog Decazes, la politique de la France, c'est la neutralité la plus absolue, garantie par l'abstention la plus scrupuleuse. Le sentiment unanime du pays et de ses représentants, notre éloignement du théâtre de la lutte, et enfin la nature de nos intérêts essentiels, tout contribue à nous commander une semblable attitude, et nous ne la modifierons que le jour ou des circonstances nouvelles permettraient à l'action commune de l'Europe de préparer et de faciliter le retour à la paix.

Het Russische gouvernement kon zich alzoo geene illusien maken omtrent eene eventueele hulp van de zijde van Frankrijk, in geval Turkije door andere Mogendheden hulp werd verleend. Hertog Decazes had zeer duidelijk in de door hem gepubliceerde circulaire doen uitkomen dat de Fransche Regeering zich niet wenschte te mengen «aux complications que la guerre entre la Russie et la Turquie peut déterminer».

Aan die gedragslijn bleef Frankrijk getrouw, óók toen, na het aan Turkije opgelegde vredesverdrag van San-Stephano, de regeering van Oostenrijk-Hongarije troepen in Gallicië concentreerde en de Engelsche pantservloot in de Zee van Marmora verscheen.

Evenwel kon Frankrijks geëffaceerde politiek, ook te St. Petersburg, gebillijkt worden door de noodzakelijkheid, waarin dat Rijk door de gebeurtenissen van 1870 en 1871 verkeerde om eene actieve buitenlandsche staatkunde zooveel doenlijk te vermijden. Bevreemding moet het evenwel wekken, dat de Fransche gevolmachtigde op het te Berlijn bijeengeroepen

congres van 1878 zich schaarden aan de zijde van Engeland, Duitschland en Oostenrijk, en het verdrag van San-Stephano ten bate van Turkije zooveel mogelijk trachtten te wijzigen. In de eerste plaats had Rusland die wel eenigermate ondankbare politiek der Fransche gevolmachtigden te danken aan den zeer Britschgezinden heer Waddington, die hertog Decazes inmiddels als Minister van Buitenl. Zaken was opgevolgd.

Alleen Griekenland werd door de Fransche vertegenwoordigers gesteund. Met den tweeden Engelschen gevolmachtigde, lord Salisbury, had Waddington weten door te drijven dat bedoelde Mogendheid op het congres zou worden vertegenwoordigd en aan haar eene aanmerkelijke vermeerdering van grondgebied zou worden verstrekt, aangezien het van belang heette dat het Grieksche element, als tegenwicht tegen het Slavische, op het Balkan-Schiereiland ontwikkeld werd.

Afgezien van het rechtmatige van Griekenlands eischen was het van de Fransche gevolmachtigden niet staatkundig om zich in de zoogenaamde Grieksche quaestie op den voorgrond te plaatsen, aangezien Rusland, als kampioen voor de ontwikkeling van de Slavische bevolking van het Turksche Rijk, alle rivaliteit op dat gebied onwelkom was.

Het Fransche gouvernement heeft trouwens Grieksche belangen ten opzichte van Turkije steeds met beslistheid gehandhaafd, en toen in 1881 Epirus en Thessalië eindelijk aan Griekenland werden afgestaan, was dit voornamelijk aan Frankrijks optreden te danken, dat dit geschiedde. Intusschen was die politiek in Frankrijk niet impopulair, maar wel waren velen daar te lande in 1878 weinig ingenomen met de wijze waarop de Fransche gevolmachtigden Rusland op het Berlijnsch congres hadden tegengewerkt. Men achtte dit zeer slecht gezien en hoogst ondankbaar na de onschatbare diensten in 1875 door de regeering van dat Rijk aan Frankrijk bewezen. Zelfs zij die van oordeel waren dat Frankrijk belang had Turkije als Europeesche Mogendheid voor volkomen ondergang te behoeden, meenden dat het niet op den weg lag der Fransche politiek, om zich daarvoor in de bres te stellen. Zeer juist zegt dienaangaande dan ook de bekende schrijver Etienne Vacherot in

zijn werk : *La politique extérieure de la république* : « Les plénipotentiaires français ont eu le tort, selon nous, de trop s'engager avec l'Autriche et l'Allemagne contre la Russie défendant son traité de San-Stephano. De quelque côté que fût l'intérêt commun de l'Europe, la réserve de la France ne changeait point le résultat, puisque la Russie avait contre elle l'Autriche, l'Allemagne et l'Angleterre. »

De door Frankrijks gevolmachtigden gevolgde staatkunde had de positie van die Mogendheid niet verbeterd. Zij had Rusland van zich vervreemd, zonder daarvoor eenig equivalent van beteekenis te verkrijgen. Alleen Englands stelling in de Middellandsche Zee had zich zeker niet ten voordeele van Frankrijk, wiens belangen in Noord-Afrika steeds te Londen werden tegengewerkt, aanzienlijk versterkt. Engeland, reeds in 't bezit van Gibraltar en Malta, werd nu door 't congres begiftigd met Cyprus, welk eiland, gelijk het heette, tijdelijk door de Britsche troepen bezet zoude worden. Ook ten opzichte van Duitschland had Frankrijk weinig gewonnen, daar de officiense Deutsche pers de gedesinteresseerde politiek der Fransche gevolmachtigden eenvoudig op rekening stelde van den geest der natie, die voor alle hare belangen onverschillig was behalve voor de revanche, die zij steeds voor oogen hield.

Korten tijd na den afloop van het Berlijnsche congres had eene gebeurtenis plaats, die Frankrijks prestige ongetwijfeld nog meer verzwakte, n.l. de aftreding van Mac-Mahon en zijne vervanging door Grévy, den voorzitter der Fransche Kamer.

Mac-Mahon, die de politieke nederlang, na zijn zoogenaamden coup d'état van 16 Mei 1876, geduldig verdragen had en gezwich was voor Gambetta's bekend ultimatum «se soumettre ou se démettre», had zich niet willen nederleggen bij de voordracht van den minister van Oorlog, Gresley, tot het ontslaan uit den militairen dienst der generaals De Lartigue, Montaudon Bataille, Du Barrail en Bourbaki; al die opperofficieren, bekwame legerhoofden, moesten vallen op verlangen der Volksvertegenwoordiging, die hen als volbloed Bonapartisten gevaarlijk achtte voor de veiligheid der Republiek. Toen de minister, gesteund door de Kamer, ondanks de protesten van den Maarschalk,

zijne voordracht handhaafde, diende deze onmiddellijk zijn ontslag in.

Bij de vreemde hoven maakte het aftreden van Mac-Mahon een zeer ongunstigen indruk. Zijne regeering had de Europeesche vorsten eenigszins met de Fransche Republiek verzoend, door het aristocratisch karakter, dat die Republiek onder den Maarschalk had verkregen. De groote naam en het schoon militair verleden van den Maarschalk deden hem te midden der Europeesche vorsten een waardige plaats innemen, terwijl zijne bekende conservatieve beginselen voor de Europeesche gouvernementen een waarborg waren, dat hij de demagogie in Frankrijk niet zou laten zegevieren.

Door het optreden van Grévy, beslist republikein, was die waarborg weggenomen, en op de Fransche Regeering eerst zijn republikeinsche stempel gedrukt, waardoor de vrees ontstond dat de bevestiging van bedoelden regeeringsvorm in Frankrijk zou leiden tot eene ondermijning der monarchale denkbeelden in de overige Staten van Europa.

Bij de regeeringskringen te Weenen was de indruk, die het aftreden van den Maarschalk had doen ontstaan, het levendigste. Zoo verhaalt men dat de in de militaire wereld zoo gunstig bekende Aartshertog Albert van Oostenrijk, zeer beslist tegenstander van alle toenadering tot het Kabinet van Berlijn en groot voorstander eener alliantie met Frankrijk en Rusland, te kennen had gegeven dat hij, zoolang Mac-Mahon aan het hoofd stond der Fransche natie, te Weenen de sympathieën voor dat Rijk had weten te behouden maar dat hij de mogelijkheid, na het optreden van Grévy, zeer betwijfelde.

Tot overmaat van ramp nam de Fransche ambassadeur te Weenen, Markies de Vogué, die bij het Oostenrijksche Hof zeer gezien was, als zoodanig ontslag, terwijl dat voorbeeld kort daarna gevolgd werd door zijne ambtgenooten te Londen en St. Petersburg, Markies d'Harcourt en Generaal Leflô.

Bedoelde staatslieden werden door republikeinen vervangen, niet ten gunste van Frankrijks verhouding tot evengenoemde staten, vooral niet ten opzichte van Oostenrijk. De heerschappij

der republikeinen had in Frankrijk een aanvang genomen, zeer tot genoegen van Prins von Bismarck, die steeds die partij had gesteund wel wetende dat bedoelde Mogendheid door een republikeinschen regeeringsvorm, uit den aard der zaak, in Europa in eene geïsoleerde positie verkeerde.

De rol van Grévy mag inmiddels eene hoogst onbeduidende worden genoemd. Gedurende al de jaren van zijn bewind kon hij alleen als het figuratief hoofd der Fransche Republiek worden beschouwd, terwijl het gezag inderdaad beurtelings in handen van drie mannen is geweest; het berustte nl. bij Jules Ferry, Gambetta en de Freycinet.

Een zeer gewichtige rol is langen tijd door Jules Ferry gespeeld; groot voorstander eener actieve koloniale politiek wist hij, zeer ten gerieve van het gouvernement te Berlijn, de aandacht zijner landgenooten af te wenden van de Vogezen en de publieke opinie op te wekken om op het voetspoor van Engeland en Italië, nieuwe hulpbronnen voor het moederland in vreemde werelddeelen op te sporen.

In Januari van het jaar 1881 werd tot de koloniale politiek het eerst aanleiding gegeven door de tijdingen, die te Parijs vernomen werden aangaande invallen van Tunesische volkstammen op Algerijnsch grondgebied.

Die tijdingen bereikten het Fransche gouvernement niet voor de eerste maal. Sedert 1870 waren tal van vergripen van Tunesiërs ten opzichte van de Algerijnsche onderdanen der Fransche Republiek gesignaleerd, waaromtrent nu en dan ernstige vertoogen tot den Bey waren gericht. Om de Republiek evenwel, vooral ten opzichte van Italië niet in ongelegenheid te brengen, welk Rijk reeds sedert 1862, dus zeer kort na het tot stand komen zijner eenheid, steeds begeerige blikken op Tunis geworpen had, had men te Parijs steeds nagelaten tegen den Bey op te treden.

Intusschen had die lankmoedige politiek op de Mahomeedaansche bevolking van Algiers een zeer slechten indruk gemaakt. Men zag in die staatkunde, misschien niet ten onrechte, een bewijs van zwakheid en Frankrijks prestige leed door het

gedurig driester optreden der Tunesische volksstammen in hooge mate.

De Bey, in zijne vijandige houding tegenover Frankrijk gesterkt door de Italiaansche Regeering, die de industriele ondernemingen van de onderdanen der Republiek daarbij stelselmatig poogde tegen te werken, liet geheel na de invallen van Khroumirs en andere volksstammen in Algerië tegen te gaan, trachtte zooveel mogelijk de emigratie van Algerijnen naar Tunis te bevorderen, gaf aan Fransche deserteurs hooge betrekkingen in zijne armee en bevoordeelde de Italianen ten koste der Franschen, hoewel de meeste industriele ondernemingen van gewicht in handen van laatstgenoemde waren en $\frac{3}{5}$ der Tunesische schuld in Frankrijk geplaatst was.

De gedragslijn der Fransche Regeering moet te meer verwondering wekken aangezien Prins von Bismarck en zelfs lord Salisbury op het Berlijnsch congres aan den Minister Waddington hadden voorgesteld der Fransche Regeering in overweging te geven zich van Tunis meester te maken. Het goede oogenblik had de Fransche Regeering aldus laten voorbijgaan, terwijl Frankrijks optreden in 1881 later de hevigste protesten uitlokte van de zijde der Britsche, Italiaansche en Turksche gouvernementen.

Jules Ferry, aan wien ongetwijfeld geen doortastendheid kan worden ontzegd, scheen in overeenstemming met den Franschen Minister van Buitenlandsche Zaken, Barthélémy St. Hilaire, het oogenblik gekomen om aan de Tunesische kwestie een einde te maken. Zonder zich aan de protesten der Porte gelegen te laten liggen, die zijne nooit uitgeoefende en door den Bey ook nimmer erkende souvereiniteitsrechten op Tunis deed gelden, en zich evenmin om Italië bekommerende, waar de tooneuvevende organen eene hoogst vijandige houding aannamen, rukten drie Fransche colonnes onder Generaal Forgemol aan de landzijde het Tunesisch grondgebied binnen, de vijandige volksstammen voor zich uitdrijvende, terwijl Generaal Bréart op 2 Mei 1881 met 6000 man van de zeezijde tegen de hoofdstad oprukte. Te Tunis aangekomen werd door Generaal Bréart den Bey een tractaat ter teekening voorgelegd, waarbij die

monarch zijn rijk onder het protectoraat plaatste der Fransche Republiek. Onder protest tegen den hem opgelegden dwang werd bedoeld tractaat door den Bey onderteeekend.

In mijne verhandeling: *«de buitenlandsche politiek van Frankrijk sedert de bevrijding van zijn grondgebied»* welke brochure in 1882 is uitgegeven, heb ik indertijd de Tunesische quaestie vrij uitvoerig behandeld. Dit zal ik nu nalaten, doch alleen zij het mij vergund de aandacht te vestigen op de werkelijk zeer handige politieke gedragslijn, die Prins von Bismarck in deze wederom wist aan te nemen.

Door de feitelijke onderwerping toch van Tunis aan het gezag der Fransche Republiek had de Regeering van dat Rijk de Engelsche, Italiaansche en Turksche gouvernementen ten eerste ontsteind en gelijk reeds is gezegd, bleven de protesten niet uit. Het Kabinet van St. James verklaarde, evenwel na eenige diplomatieke correspondentie, in het *«fait accompli»* te willen berusten, nadat de Fransche Regeering de verzekering had gegeven dat de tusschen Engeland en Tunis gesloten verdragen volkomen geëerbiedigd zouden worden.

Minder conciliant betoonde men zich te Rome en te Constantinopel. De Italiaansche Regeering richtte eene circulaire tot de Mogendheden, waarbij zij den eisch stelde dat de Tunesische quaestie aan de beslissing van een Europeesch congres zou worden onderworpen, terwijl de Porte zelfs eene vijandige demonstratie in de Tunesische wateren voorbereidde.

Beide gouvernementen werden evenwel door de houding van Vorst von Bismarck genoodzaakt verder optreden prijs te geven. Aan de Italiaansche Regeering liet de Rijkskanselier weten, dat hij de Tunesische quaestie als afgedaan beschouwde, daar men op het Berlijnsch congres in deze aan het Fransch gouvernement *«carte blanche»* gegeven had, terwijl hij de Porte deed gevoelen, dat deze, ingeval zij een oorlog tegen Frankrijk ondernam, op geen bondgenooten behoefde te rekenen.

Deze verklaring, gevolgd door eene dreigende nota der Fransche Regeering, dat zij het verschijnen eener Turksche vloot in de Tunesische wateren als een *«casus belli»* zou beschouwen

noodzaakte de Porte ook harerzijds in het optreden van Frankrijk ten opzichte van Tunis te berusten.

Ook te Weenen en St. Petersburg ondervonden de Italiaansche en Turksche gouvernementen niet den gevraagden steun. Be-doelde regeeringen meenden dat er voor hen geene termen bestonden om zich met de Tunesische quaestie in te laten.

Alzoo had Frankrijk het aan vorst von Bismarck te danken dat het zich rustig in het ongestoord bezit van het Tunesische Rijk mocht verheugen. Maar, gelijk de door mij reeds geciteerde schrijver Wilhelm Müller zeer terecht opmerkte, was de politiek van den Rijkskanselier in deze niterst behendig. Aan den eenen kant moest Frankrijk zijne krachten meer verdeelen, daar door de bezetting van Tunis aan het Fransche leger strijdkrachten werden ontnomen, terwijl in de tweede plaats de toch reeds bestaande haat, die er in Italië ten opzichte harer Latijnsche naburen heerschte, door de gebeurtenissen in Tunis zoozeer was toegenomen dat men thans te Berlijn aan het bondgenootschap der Italianen bij een eventueel conflict met Duitschlands zoogenaamden «Erbfeind» geen twijfel behoefde te koesteren.

Intusschen was men in Frankrijk niet blind aangaande de motieven van de welwillende politiek, die men te Berlijn gevolgd had. De bekende bonapartistische afgevaardigde Edmond Delafosse noemde zeer terecht Tunis «la pomme ramassée par l'Allemagne pour faire naître la discorde entre l'Italie et la France», terwijl een ander publicist, Feinand Maurice, in het «Journal des Débats» Prins von Bismarck beschuldigde «d'avoir mêlé la France aux complications des affaires d'Orient, et poussé ses ministres en tentateur perfide à la conquête de la Tunisie, alles met het doel om Frankrijks stelling in Europa te verzwakken. De geheele Tunesische expeditie stond, volgens den heer Maurice, gelijk met een nederlaag van het Fransche leger. Nos embarras en Tunisie, l'inimitié de l'Italie, l'attitude de la Turquie à l'égard de nos populations musulmanes valent bien une victoire sur le champ de bataille, zoo luidde de conclusie van gemelden Franschen schrijver, een gevoelen, dat door velen in Frankrijk gedeeld werd.

Maar ook in de Fransche Kamer waren zeer velen ontevreden, niet bepaald over de wijze waarop de Tunesische quaestie behandeld was, maar veel meer over de voorbereiding van den veldtocht, die de leemten in de legerorganisatie op treurige wijze aan het licht had gebracht. Zij was inderdaad verre van onberispelijk, en de Minister van Oorlog, Generaal Farre, noch Jules Ferry mochten er in slagen het beleid der Regeering te dien opzichte te rechtvaardigen.

In stede toch van gedurende die expeditie eene lichting onder de wapenen te roepen had Generaal Farre, om het land en de vertegenwoordiging niet te verontrusten, gelijk het heette, uit de verschillende legercorpsen regementen gelicht, en, voor zoover het kader incompleet was, deze aangevuld met officieren en onderofficieren, die bij de troepen waren ingedeeld, welke in Frankrijk waren achtergebleven. Ten gevolge van dien maatregel was het leger, dat niet naar het oorlogsterrein was vertrokken, op jammerlijke wijze gedesorganiseerd, ontbloot van behoorlijk kader, en beroofd van een groot deel van zijn materieel, daar de Minister zelfs de tuighuizen van Vincennes, waar de voor de verdediging van Parijs bestemde krijgsvoorraad was opgestapeld, had aangesproken. Naar het oordeel der oppositie zou Frankrijk, op dat tijdstip, in geval het in een Europeeschen oorlog werd gewikkeld, nog meer weerloos zijn geweest dan in 1870.

Geen wonder dat verscheidene motiën van afkeuring op het beleid der Regeering werden ingediend, die evenwel niet in stemming werden gebracht. Ten slotte werd eene kleurlooze motie van Gambetta aangenomen, waarbij de Kamer den wensch uitsprak dat de Regeering met beleid en nauwgezetheid de bepalingen van het Bardo-tractaat, waarbij het protectoraat over Tunis gevestigd was, zou ten uitvoer leggen.

Bij deze motie wenschte de Regeering zich niet neder te leggen. Het ministerie-Ferry diende zijn ontslag in en aan Gambetta werd, ondanks zijn tegenzin om het bewind te aanvaarden, daar hij als president der Kamer de toestand beheerschte, en als Minister wellicht de door hem uitgeoefenden invloed zou verliezen, opgedragen een nieuw Kabinet samen

te stellen, op de formatie waarvan velen met gespannen verwachting het oog gevestigd hadden.

Het was het ministerie-Gambetta, grootendeels uit weinig beteekenende persoonlijkheden samengesteld, evenwel niet gegeven de leiding van Frankrijks belangen langer dan vier maanden te voeren; kort na zijn optreden werd een door dit Kabinet voorgesteld wetsontwerp tot invoering der «scrutin de liste» afgestemd en ten gevolge van dien meende Gambetta en zijne ambtgenooten hun taak als geëindigd te moeten beschouwen. Zeer vermoedelijk zou echter de zoogenaamde «scrutin de liste», waarmede de Kamer van afgevaardigden zich nog kort te voren vereenigd had, zijn aangenomen zoo enkele benoemingen, zooals die van Graaf de Chaudordy als gezant te St. Petersburg, van den Orleanistischen journalist Weiss als chef van het Kabinet aan het Departement van Buitenlandsche Zaken en van den hoogst verdienstelijken generaal de Miribel als chef van den generalen Staf de meerderheid der vertegenwoordiging niet had ontstemd. Die titularissen toch waren monarchalen, en, gelijk helaas meer het geval is, woog in 't Fransche parlement het partijbelang zwaarder dan de belangen van het vaderland.

Twee maanden na zijn optreding als Minister van Buitenlandsche Zaken stierf Gambetta onder geheimzinnige omstandigheden. Zijn dood werd door velen voor de rust van Europa als een groot geluk beschouwd. Frankrijk verloor in hem evenwel een patriot, die in den oorlog van 1870, en ook later, blijken had gegeven van groote vaderlandsliefde en buitengewone wilskracht, doch of zijn vroegtijdig afsterven als een ongeluk voor de Fransche Republiek moet worden beschouwd is zeer de vraag, daar zijne avontuurlijke neigingen hem al licht er toe hadden geleid het land in een revancheoorlog mede te slepen, waarvan de uitslag, vooral toen ter tijde, als zeer twijfelachtig beschouwd moet worden.

Zijn optreden had zich reeds spoedig gekenmerkt door een meer actieve politiek dan zijne voorgangers. Gelijk vroeger Napoleon III, wiens staatkunde, getuige den Krimoorlog, op een verbond der Westersche Mogendheden was gebaseerd, trachtte Gambetta eene toenadering tot Engeland te bevorderen,

eene toenadering die door het samengaan ten opzichte der Egyptische quaestie, naar zijne opvatting, tot eene formeele alliantie zou kunnen leiden.

De gevoerde onderhandelingen omtrent een gezamenlijk optreden in Egypte, welke afgebroken werden, en ten slotte de Britsche Regeering deden besluiten zonder Frankrijk de zaken aan de Nijl naar eigen goedvinden te regelen, veroorzaakte natuurlijk het tegenovergesteld effect, dat Gambetta zich van zijne politieke campagne had voorgesteld.

Reeds dadelijk toch, na zijn optreden, had Gambetta getracht de woeligen der nationaal-Egyptische partij ten nutte eener Britsch-Fransche alliantie aan te wenden. Deze partij bestond voornamelijk uit militairen onder de leiding van den bekenden Arabi-Pacha, wier voorname grief deze was dat de Khedive, op last van de Engelsche en Fransche controleurs der Egyptische financiën, de armee van 50,000 tot 15,000 man had gereduceerd. Sedert dien tijd was de tegenstand tegen den Khedive en de feitelijke overheersching der beide westelijk-Europeesche Mogendheden allengs toegenomen en het gezag van dien monarch, ten zeerste bedreigd. Gambetta wenschte nu door een optreden in verbond met Engeland met kracht van wapenen die beweging te onderdrukken en richtte tot den Britschen Minister van Buitenlandsche Zaken herhaaldelijk nota's om hem tot dien stap over te halen. Lord Granville, weinig gezind om zich onmiddellijk met Frankrijk te verbinden, nam eene zeer gereserveerde houding aan en gaf eindelijk de toezegging dat hij de zaak in den ministerraad zou brengen.

Kort daarop werd het Ministerie-Gambetta ten val gebracht en vervangen door een Kabinet de Freycinet, dat, door de oppositie tegen Gambetta's staatkunde op het kussen gebracht, zich al dadelijk tegen de voorgenomen campagne verklaarde, eene politiek van afwachting voorstelde, doch zich, in navolging van zijne voorgangers, verzette tegen eene inmenging der andere Mogendheden en vooral tegen eene interventie der Porte, die in deze wederom werd weggecijferd, hoewel Egypte inderdaad steeds een integreerend deel van Turkije had uitgemaakt.

Intusschen nam lord Granville, in tegenstelling met de Freycinet, den schijn aan alsof hij eene Europeesche interventie wenschte. Trouwens de gouvernementen der overige Mogendheden schenen weinig ingenomen te zijn met de Fransche politiek in deze, althans Prins von Bismarck had den Franschen ambassadeur, baron de Courcel, te kennen gegeven dat hij een optreden van Frankrijk en Engeland ongaarne zoude zien, daar hij van meening was dat zoodanig optreden tot een conflict tusschen beide Mogendheden leiden zou.

De Rijkskanselier gaf ten slotte als zijnen wensch te kennen, dat aan de Porte zou worden opgedragen de bestaande moeilijkheden uit den weg te ruimen en te trachten zich met de Egyptische Kamer van notabelen te verstaan, die tal van votums had uitgebracht, geheel in strijd met de door het ministerie van den Khedive genomen besluiten.

En zoo geschiedde. Wel verschenen, naar aanleiding van de benoeming van Arabi-Pacha aan het hoofd van een nationaal ministerie, waarin hij met de portefeuille van oorlog werd belast, de vloten der verschillende Mogendheden voor Alexandrië, doch, namens de Porte, begaf zich Derwisch-Pacha, een der meest bekende krijgsoversten uit den oorlog tegen Rusland, met uitgebreiden volmacht, naar Kairo.

Derwisch-Pacha werd te Kairo, oók door Arabi-Pacha en de zijnen, met sympathie ontvangen, en vermoedelijk zou zijne zending tot pacificatie hebben geleid, zoo niet gedurende zijn verblijf ten gevolge van eene twist tusschen Europeanen en inlanders te Alexandrië, een der laatstgenoemden gedood was. Dit incident veroorzaakte aldaar eene slachting onder de Europeanen, waarvan er 49 gedood en 86 verwond werden. Sedert dat tijdstip werd de toestand zeer bedenkelijk en een conflict onvermijdelijk; eene op voorstel van de Freycinet gehouden conferentie der verschillende gezanten bij de Porte te Constantinopel leidde tot geen resultaat, terwijl Arabi-Pacha door den Sultan, op aanschrijven der Mogendheden, gelast Egypte te verlaten, en zich naar Turkije te begeven, aan dat bevel eenvoudig niet gehoorzaamde.

Hierop zocht Engeland de Mogendheden tot een gezamen-

lijk optreden te bewegen, waaraan geen hunner gouvernementen het oor wenschte te leenen. De Britsche Regeering trad toen zelfstandig op en bombardeerde Alexandrië, waarna genoemde plaats door Engelsche zeesoldaten werd bezet.

De Britsche Regeering zocht daarop het Fransche gouvernement te bewegen tot verder optreden en zelfs tot gemeenschappelijke bezetting van het Suez-Kanaal. Inderdaad werden door de Freycinet de daartoe benoodigde credieten voor vloot en leger aangevraagd, doch laatstgenoemde werden door de Fransche Kamer geweigerd, zoodat Engeland de vrije hand in Egypte gelaten werd. Het was toen reeds te voorzien dat bedoeld Rijk door de Engelschen niet zou worden prijsgegeven.

De afstemming van het crediet voor de voor eene expeditie naar Egypte benoodigde troepen had de aftreding van het ministerie de Freycinet ten gevolge dat door een zoogenaamd Gambettisch Kabinet Duclerc werd vervangen.

Dit kon evenwel niet anders handelen dan door te berusten in den bestaanden toestand, daar op het votum der Fransche Kamer niet meer kon worden teruggekomen.

Door de bezetting van Egypte, waar de Fransche invloed zich thans niet meer, gelijk voorheen, zou kunnen doen gelden, was er intusschen in de Republiek een naijver tegen Engeland ontstaan, niet ongelijk aan die welke in Italië ten opzichte van zijne westelijke naburen verwekt was door de bezetting van Tunis. Frankrijks doortastende politiek ten opzichte van Tunis had Italië tegen zich in het harnas gejaagd, terwijl zijne weifelende staatkunde ten opzichte der Egyptische quaestie eene klove had doen ontstaan tusschen de beide Westelijke Mogendheden, die bezwaarlijk gedempt zal kunnen worden.

De gebeurtenissen in Tunis, hadden, gelijk reeds is medegedeeld, de Italiaansche Regeering ten zeerste ontstemd, welke ontevredenheid niet gering was vermeerderd door de gering-schatting, waarmede de Fransche en Britsche gouvernementen Italië gedurende den loop der Egyptische quaestie behandeld hadden. Men meende althans te Rome niet genoeg gekend te zijn, terwijl de omstandigheid dat nagenoeg de helft der Noord-Afrikaansche kust in handen was van Engeland en Frankrijk,

terwijl Italië aan die kust geen duim breed gronds bezat, den najver dier jeugdige Mogendheid ten zeerste had opgewekt. Geen wonder dat de regeering van bedoelden staat ten slotte het oor leende aan de aanzoeken van Prins von Bismarck om met Duitschland en Oostenrijk, sedert 1879 bondgenooten, de vermaarde midden-Europeesche alliantie te sluiten, waarvan de bepalingen verscheidene jaren later, onder den kleinzoon van den toenmaligen keizer, bekend werden gemaakt.

Die alliantie was toen ten dage (in 1881) werkelijk overmachtig en stelde Prins von Bismarck in staat den toestand in Europa geheel te beheerschen. Tegen genoemde alliantie bestond hoegenaamd geen tegenwicht. Engeland en Frankrijk waren onderling verdeeld, terwijl de toenemende invloed der radicale partij en de gedurige afwisseling van ministeriën in laatstgenoemd Rijk van dien aard was dat men te St. Petersburg niet genegen was de Franschen als bondgenooten te begroeten. Wel gaf de Russische Regeering haar ongenoegen te kennen over de triple-alliantie door groote afdeelingen cavalerie op de Oostenrijksch-Pruisische grenzen samen te trekken, doch deze demonstratiën waren van voorbijgaanden aard. Eene wisseling van beleefdheidsbezoeken tusschen de keizers van Duitschland en Rusland in 1884, waarbij vele civiliteiten en decoratiën werden gewisseld, herstelde voor eenigen tijd de goede betrekkingen, die schier altijd tusschen die beide landen had geheerscht. En of dit al niet voldoende was om te Parijs alle illusiën omtrent eene toenadering van Rusland te ontnemen overlaadde de bekende panslavist Katkow de Franschen in zijn orgaan met verwijten en schimpscheuten wegens hunne revolutionairen tendenzen, en vroeg smalende hoe de Fransche Regeering, voortgesproten uit de revolutie, zich een verbond met het heilige Rusland kon droomen, terwijl de gebeurtenissen van 1812 en 1854 door den invloedrijken Russischen journalist in herinnering werden gebracht.

Het verjagen der prinsen van Orleans uit het Fransche leger door den weinig gunstig bekenden Minister van Oorlog Thibaudin en de beschimping van de Koning van Spanje te Parijs voltooiden de impopulariteit van de Fransche Republiek. Alle

sympathie, die Frankrijk zich gedurende de eerste jaren na den oorlog had verworven, was verloren gegaan. In 1884 bevond het zich, zonder bondgenooten, tegenover eene machtige alliantie, zoodat de invloed van de Fransche Regeering in Europa uiterst gering mocht worden genoemd, en daarentegen met recht mocht worden gezegd dat in dit werelddeel, zonder toestemming van den machtigen Duitsche Rijkskanselier, geen kanonschot gelost kon worden.

Het geschil tusschen Frankrijk en Engeland met betrekking tot Egypte was evenwel niet de eenige moeilijkheid, die de goede verstandhouding tusschen die beide Mogendheden verstoorde. Ook het optreden van eerstgenoemde Mogendheid ten opzichte van Madagascar gaf aanleiding tot eene wisseling van diplomatieke nota's, weinig geschikt om het ideaal van Gambetta omtrent een bondgenootschap der beide Westersche Mogendheden te verwezenlijken. Zeker is het dat de vrij willekeurige handelingen der Franschen in deze bezwaarlijk Englands goedkeuring konden verwerven.

In 1881 toch was een Fransch eskader onder admiraal Pierre verschenen voor de havenstad Mashunga, waarbij aan het gouvernement van dat eiland, op grond van een in 1842 gesloten verdrag, het ultimatum werd gesteld de vestiging van een Fransch protectoraat over de geheele noordwestkust te erkennen. Aan gezien nu die eisch door de regeering der koningin van bedoeld eiland werd afgewezen liet admiraal Pierre evengenoemden haven, alsmede de meer beteekenende havenplaats Tamatave, bombardeerden, nadat na eenigen weerstand, het garnizoen laatstvermelde stad had verlaten. Om de protesten van den Engelschen consul bekommerde de Fransche vlootvoogd zich niet, terwijl hij den Britschen zendeling Shaw had doen gevangen nemen, die verdacht werd van de Koningin in haar verzet tegen Frankrijks eischen gesterkt te hebben. Wel werd bedoelde zendeling, naar aanleiding der hevige protesten van het Britsche gouvernement, later wederom op vrije voeten gesteld en hem eene schadeloosstelling van 1000 £ toegekend, doch overigens besloot de Fransche Regeering bij hare politiek ten opzichte van Madagascar te volharden en de Koningin van dat eiland gewapenderhand

te dwingen zich aan de regeering der Republiek te onderwerpen.

Met nog meer leede oogen wellicht werd door het Britsche gouvernement Frankrijks staatkunde in het Oosten gadegeslagen. De regeering der Republiek toch was met de Chineesche Regeering in conflict gekomen, naar aanleiding van een in 1874 met den Koning van Annam gesloten verdrag, waarbij die monarch zijn gebied feitelijk onder Frankrijks protectoraat plaatste. Dit verdrag nu werd door het Chineesche gouvernement als een schending zijner souvereiniteitsrechten beschouwd, hetgeen eene diplomatieke correspondentie uitlokte tusschen de Kabinetten van Parijs en Peking, die echter tot geen bevredigend resultaat leidde. Hierop werden de Annamieten door het Chineesche gouvernement tot verzet aangespoord en namen de vijandelijkheden een aanvang. De verdrijving der Franschen uit Hanoi, wier aanvoerder de Rivière sneuvelde, door de Annamieten en de zoogenaamde «zwartvlaggen», roovers die eerst uit China verdreven waren, doch toen door de Chineesche Regeering werden gestennd, gaf aanleiding tot eene expeditie, waarbij de Fransche troepen, na hevigen strijd, het Rijk van Annam in hunne macht wisten te houden. De naar aanleiding van die gebeurtenissen gevoerde onderhandelingen, die bijna tot een voor Frankrijk bevredigend resultaat hadden geleid, werden echter door eene hernieuwing der vijandelijkheden van de zijde der Chinezen wederom hervat, en de oorlog tusschen de Republiek en China, zonder bepaalde oorlogsverklaring gevoerd, werd nu eindelijk, na een ultimatum van den Franschen admiraal Courbet, een openlijke vredebreuk. Genoemde vlootvoogd vernietigde daarop een groot deel der Chineesche vloot en het geheele arsenaal van Futschü, terwijl Generaal Millot opdracht ontving om de zuidelijke Chineesche provinciën aan te tasten. Met groote veerkracht werd de veldtocht ook te land door de Franschen gevoerd. In een reeks van gevechten werden de Chineezen, ondanks hunne overmacht en het voor de Fransche troepen hoogst moeielijk operatieterrein, vooral dank zij de door de beide generaals Négrier en Brière de Lisle betoonde energie, geslagen, en eerstgenoemde tot Langson, op de grenzen van Groot-China, doorgedrongen.

Zoo de oorlog tegen het groote Chineesche Rijk en de expeditie tegen Madagascar ongestoord door de Fransche Regeering gevoerd werd, ondanks Englands protesten en geheimen tegenstand, zoo was dit voorzeker wel wederom toe te schrijven aan den steun van het Kabinet van Berlijn, wiens leider, om de reeds bij den Tunesischen veldtocht aangegeven redenen, Frankrijks koloniale politiek begunstigde. Hierbij kwam nog dat ook te Berlijn zich aspiratiën ontwikkelden om koloniën te verwerven, als uitvloeisel waarvan de Duitsche expeditiën in Oost-Afrika vermeld kunnen worden, welke ondernemingen door de Britsche Regeering werden tegengewerkt, zoodat de rivaliteit tusschen Engeland en Duitschland op de Oost-Afrikaansche kust eenige toenadering tusschen laatstgenoemd Rijk en Frankrijk teweeg bracht.

Die toenadering zou nog eenigermate worden versterkt door Englands verdrag met Portugal ten opzichte der Congo-quaestie, waarmede men zich noch te Berlijn, noch te Parijs, kon vereenigen. De bepaling toch dat geene tolln aan die rivier konken worden opgericht dan door de beide genoemde contracteerende Mogendheden achtten de Duitsche en Fransche gouvernemen ten o. a. een inbreuk op de rechten der andere staten, waarmede de regeeringen der andere belanghebbende Mogendheden, ook die van Nederland, instemden; hierop kwam op initiatief der beide oorlogvoerende Mogendheden van 1870, te Berlijn, einde 1884, een congres tot stand tot regeling dier quaestie, waarbij het Engelsch-Portugeesch verdrag aan eene herziening werd onderworpen.

Vele Duitsche schrijvers lieten niet na er op te wijzen hoe de toenmalige premier te Parijs, Jules Ferry, van die gebeurtenis had kunnen gebruik maken om de publieke opinie in Frankrijk gunstig te stemmen voor eene entente met Duitschland, waarvan het samengaan in de koloniale politiek, tegenover Engeland, eene gereede aanleiding kon worden genoemd.

Ware dit Jules Ferry mogelijk geweest, hij zou daartoe wel hebben willen overgaan, maar, uitgenomen eenige sensatie-artikels in de *Figaro*, waarbij zelfs op eene formeele alliantie met Duitschland werd aangedrongen, was bedoelde entente in

Frankrijk alles behalve populair terwijl men de Fransche Kamer weer ruim genoeg begon te krijgen van de koloniale politiek van Jules Ferry, en de Minister van Oorlog, Generaal Campenon, zelfs zijn ontslag had ingediend, openlijk te kennen gevende dat hij aan verdere verzwakking van het Fransche leger, in de eerste plaats bestemd om Frankrijks plaats in Europa ter zijner tijd te doen hernemen, niet verder zijne medewerking wenschte te verleenen.

Van eene andere meening was zijn opvolger, Generaal Lewal, die in de Fransche Kamer de leer verkondigde dat het leger meer gebaat was door in verre gewesten oorlog te voeren dan gehypnotiseerd te blijven voor «la trouée des Vosges», gelijk velen die steeds de revanche voor oogen hielden, dit wel zouden wenschen.

Inmiddels was de verhouding tusschen Frankrijk en Duitschland onder Jules Ferry beter dan ooit te voren, doch het liet zich aanzien, dat bij de eerste tegenspoed der Fransche wapenen in het Oosten, die ontegenzeggelijk bekwame staatsman zich niet meer zou kunnen staande houden. En inderdaad was dit het geval.

Na nieuwe versterkingen verkregen te hebben, door Generaal Lewal afgezonden, in de hoop dat deze den toenmaligen opperbevelhebber in Tonkin, Generaal Brière de l'Isle, in staat zouden stellen den oorlog te beëindigen rukte deze met een krijgsmacht van 12,000 man tegen de Chineezzen op en versloeg hen bij Chou en Dongson, terwijl het bij laatstgenoemde plaats zich bevindende gerebrancheerde kamp genomen werd. Vandaar werd het Fransche leger op de zeer sterke Chineesche stelling van Langson gedirigeerd, welke plaats, na hevigen strijd, door de Franschen werd veroverd. Hiermede was geheel Tonkin in handen der Fransche troepen.

In stede nu van te Langson te blijven, liet de Fransche opperbevelhebber, Generaal Négrier, met een slechts geringe macht aldaar achter, van welke font de Chineezzen onmiddellijk gebruik maakte, om na eene mislukte poging der Franschen zich van de verschanste legerplaat bij Dangdo meester te maken, met 60,000 man wederom tegen het hem ontnomen

Langson op te rukken. Négrier, bij Dangdo gewond, gaf daarop het bevel aan Kolonel Herbinger, een Elzasser, die, wel voorziende dat hij met slechts 6000 uitgeputte soldaten onmogelijk den strijd tegen die geduchte overmacht kon volhouden aan de Franschen den terugtocht liet aannemen, na de krijgskas in de rivier te hebben geworpen, en het materieel grootendeels te hebben vernield.

Deze nederlaag bracht in de Fransche Kamer eene ontzettende sensatie te weeg. De aanvragen van Jules Ferry om nieuwe credieten te verleen, werden verdaagd, en eene door Clémenceau aangekondigde interpellatie aan de orde gesteld, welk votum den val van het Kabinet veroorzaakte.

Jules Ferry werd daarop vervangen door Brisson, die de portefeuille van justitie aanvaarde, terwijl den tegenwoordigen Minister van Oorlog, de Freycinet, de leiding van Frankrijks buitenlandsche aangelegenheden werd toevertrouwd. Als Minister van Oorlog trad wederom op Generaal Camponon, zoodat reeds was te voorzien dat de koloniale politiek van Jules Ferry een einde had genomen. Toch wenschte Brisson dat de veldtocht in Tonkin zou worden voortgezet; generaal Brière de l'Isle werd vervangen door generaal de Courcy en men maakte zich gereed de nederlaag van Langson te wreken terwijl het verloren terrein zoo spoedig mogelijk moest worden heroverd.

Het ministerie Brisson-de Freycinet behoefde evenwel den veldtocht niet te vervolgen. Kort na zijn optreden meldde de legatie te Peking dat de vredesvoorwaarden der Fransche Regeering waren aangenomen. Geheel Tonkin werd aan Frankrijk afgestaan, daarentegen zag men te Parijs van alle geldelijke schadecloosstelling af, terwijl Formosa en de Schippers-eilanden door de Franschen zouden worden ontruimd.

Het ministerie-Brisson was evenwel niet van langen duur. De verkiezingen, in 1885 gehouden, hadden, vermoedelijk ten gevolge der koloniale politiek, die zoowel door de rechterzijde als door de geavanceerde republikeinen werd afgekeurd, de monarchale partij aanmerkelijk versterkt. Aan de Freycinet werd daarop de vorming van een nieuw Kabinet opgedragen, terwijl hij met de portefeuille van buitenlandsche zaken belast bleef.

De Freycinet was ditmaal niet zeer gelukkig. Na eerst eene toenadering tot Engeland gezocht te hebben, waarin Prins von Bismarck hem den loef wist af te steken, liet de Freycinet ten einde de Britsche Regeering te doen gevoelen dat men te Parijs voor bedoeld gouvernement niet beducht was, de Nieuw-Hebridische eilanden bezetten, over welke eilanden tusschen het Kabinet van St. James en de Regeering der Republiek langen tijd verschil bestond. Dit «procédé», hetgeen te Londen groote ergernis verwekte, was natuurlijk een nieuw beletsel voor eene «entente», waartoe door de Fransche Regeering, gedurende verscheidene jaren, de meest onhandige pogingen waren aangewend.

Nu meende de Freycinet nog eens bij de Russische Regeering pogingen te moeten aanwenden, om tot eene regeling der gemeenschappelijke belangen tot een «modus vivendi» te geraken, doch de Czaar, ontevreden over de weigering van het gouvernement der Republiek tot uitlevering der nihilisten, en de terugroeping van den Franschen ambassadeur, generaal Appert, die bij Hem in hoog aanzien stond, was ongenegen aan bedoelde démarches gehoor te verleen en verklaarde zelfs geen genoegen te nemen met de benoeming van generaal Billot, als Frankrijks vertegenwoordiger te St.-Petersburg.

Na bij die gouvernementen schipbreuk te hebben geleden, trachtte De Freycinet de Fransche Regeering wederom op goeden voet te brengen met het gouvernement te Berlijn. Wil men graaf De Chandordy gelooven, die in zijn werk «La France en 1889» dienaangaande de meest verrassende mededeelingen doet, dan zou de nieuwe Fransche ambassadeur Herbette bij het Duitsche Hof, van De Freycinet de opdracht hebben gekregen de Fransche belangen te Londen rechtstreeks te doen bepleiten door den Rijkskanselier. Deze zonderlinge diplomatieke kunstgreep zou te Londen evenwel een zeer slechten indruk hebben te weeg gebracht. De aanhangige quaesties tusschen de Britsche en Fransche gouvernementen bleven dan ook onopgelost.

Als handig tacticus op parlementair gebied, wist De Freycinet zich daarop aan zijnen werkkring te onttrekken. In de verwerping van het aangevraagde crediet voor de benoeming van

onderprefecten, vond hij aanleiding tot eene « retraite », die hij anders wellicht later had moeten nemen, ten gevolge van een votum van wantrouwen aangaande zijn diplomatiek beleid.

Zijn aftreden had ten gevolge de optreding van een meer radicaal kabinet onder leiding van Goblet, die den bekenden generaal Boulanger, een « protégé » van den leider der uiterste linkerzijde Clémenceau, van De Freycinet overnam. Als minister van Buitenlandsche Zaken trad op Flourens, lid van den Raad van Staten, een in de politieke wereld volkomen onbekend man.

Flourens toonde echter aan, dat men geen afgevaardigde of « diplomate de carrière » behoeft te zijn, om de hoogste belangen van het land met beleid te voeren. In de eerste plaats wist Flourens de hangende quaesties met de Britsche Regeering te regelen op eene wijze, die voor beide landen bevredigend mocht heeten. De Hebriden werden door Frankrijk ontruimd en het Suez-Kanaal werd bij onderlinge overeenkomst genentraliseerd. De goede betrekkingen tusschen Engeland en Frankrijk werden alzoo volkomen hersteld.

Maar ook ten opzichte van Duitschland wist Flourens met beleid op te treden; o. a. in de quaestie-Schnaebeler, die bijna een oorlog ten gevolge had. Bekend toch is de weigering van Flourens om, op verlangen van Boulanger, een ultimatum aan de Duitse Regeering toe te zenden, terwijl hij desniettemin verkreeg dat Schnaebeler werd losgelaten en het Fransche gouvernement verontschuldigen werden aangeboden wegens die onwettige arrestatie.

Geen wonder dat men Flourens, in wien men eindelijk een man had gevonden, die Frankrijks buitenlandsche betrekkingen met beleid wist te voeren, zoo lang mogelijk in die positie wenschte te behouden. Gedurende drie achtereenvolgende ministeriën, in de kabinetten Goblet, Rouvier en Tirard (het z.g. tentoonstellings-ministerie), behield Flourens dan ook ook de hem toevertrouwde portefeuille; gedurende zijn bewind heeft Frankrijk steeds met alle buitenlandsche Mogendheden op zeer goeden voet geweest, en men mag zelfs aannemen dat de Republiek aan zijn tactvol optreden de eervolle positie te danken heeft, die het thans in Europa bekleedt.

Door de tegenwoordigheid van Boulanger in het ministerie-Goblet, was de taak van Flourens trouwens *geene gemakkelijke*. Boulanger had daarbij eene geheime *correspondentie* met de buitenlandsche gouvernementen trachten te *onderhouden*, die de Regeering der Republiek *comprometteerde*, en waaraan Flourens ten slotte een einde wist te maken. De vervanging van Boulanger door generaal Ferron en zijne benoeming tot chef van een legercorps te Clermont-Ferrand, hadden hem echter niet minder gevaarlijk gemaakt voor de Republiek. Had hij zich gedurende zijn ministerieel leven door min of meer handige vleiereien aan het adres der uiterste linkerzijde, maar voornamelijk door het aandeel dat hij genomen had aan de uitdrijving der zoogenaamde pretendents, bij de geavanceerd-republikeinen uiterst populair weten te maken, in zijne nieuwe betrekking begon hij reeds uit te zien naar eene toenadering tot de monarchalen, alles natuurlijk met het doel om het hoogste gezag te veroveren. Neemt men nu in aanmerking, dat hij bij de Parijsche mindere klasse over het algemeen zeer gezien was en óók bij de subalterne-officieren en minderen van het Fransche leger een grooten aanhang bezat, dan was toen ter tijde de algemeene verwachting niet ongegrond te noemen, dat hij spoedig oppermachtig zou worden en ten slotte, ter bevestiging van zijn gezag, den revanche-oorlog zou beproeven.

De populariteit van Boulanger nam, nadat Generaal Ferron hem, wegens aanhoudende vergrijpen tegen de discipline, uit den dienst had ontslagen, gedurig toe. Het toppunt zijner populariteit bereikte hij ten slotte door zijne verkiezing te Parijs, maar gelijk meer het geval is, gold hier wederom het spreekwoord «*que la roche tarpeienne est tout près du capitol*». Gebrek aan moed en energie om nu, omstuwel door zijnen aanhang, den door de Boulangisten beraamden «*coup d'état*» te wagen en zich naar het Elysée te begeven ten einde het gezag op te eischen deed voor hem de schoonste gelegenheid voorbijgaan om, door middel eener te Parijs gebruikelijke straat-revolutie, de bestaande regeering omver te werpen.

Door het handig optreden van den Minister van Binnen-

landsche Zaken Constans werd trouwens aan zijne populariteit voor goed een einde gemaakt. Deze, wel wetende, dat eene arrestatie van Boulanger tot een oproer kon leiden, liet den aspirant-dictator, zoogenaamd van bevriende zijde, weten, dat de regeering voornemens was hem dien eigen avond achter slot en grendels te doen zetten.

Dit bericht had het gewenschte resultaat. Boulanger wachtte den aanval niet af en «le St. Arnaud de café concert», gelijk Jules Ferry hem eens niet onaardig genoemd had, liet niet na spoedig op Belgisch grondgebied een goed heenkomen te zoeken. Constans had met deze kunstgreep Frankrijk een groote dienst bewezen, en een man weten te verwijderen die alleen op deze wijze, nl. door hem belachelijk te maken, de onbegrijpelijke populariteit kon worden ontnomen, die hij bij een zeer groot deel van het Fransche volk had weten te doen ontstaan.

De val van Boulanger, die ruim een jaar plaats had na de voor de Republiek alleszins gelukkige verkiezing van Sadi Carnot in de plaats van Grévy als president der Republiek, gaf het Fransche volk recht den toestand met meer vertrouwen tegemoet te zien, terwijl het slagen der wereldtentoonstelling, die inderdaad als een groot succes voor Frankrijks industrie beschouwd mag worden, als verzekerd kan worden beschouwd.

III.

Wellicht onder den indruk van de tentoonstelling van 1889 kenmerkte zich de nieuwnjaarsrede van den President der Fransche Republiek aan het «Corps Diplomatique» bij den aanvang van het jaar 1890 door een bij uitstek vredelievenden geest.

Frankrijks politiek, zoo luidden de woorden van den heer Carnot, zal uitsluitend trachten bevorderlijk te zijn aan de instandhouding van den vrede en de ontwikkeling van handel en verkeer.

Inmiddels verloor de Fransche Kamer het «*si vis pacem para bellum*» niet uit het oog. De Minister van Oorlog, de Freycinet,

die Tirard als hoofd van het ministerie op 17 Maart 1890 was opgevolgd, bracht een wetsontwerp tot reorganisatie van het leger in de Kamer van afgevaardigden ter tafel, dat zoowel door dat lichaam als door den senaat onveranderd werd aangenomen.

De Staf werd in de eerste plaats gereorganiseerd; het getal officieren van 300 op 640 gebracht, terwijl als chef van den Staf Generaal de Miribel wederom werd aangewezen, een man die algemeen als een der bekwaamste en kundigste legerhoofden van de Fransche armée beschouwd werd.

Het leger op vredesvoet werd met een effectief van 10000 man vermeerderd; de jaarlijksche lichting vastgesteld op 220000 man terwijl aan de regeering de machtiging werd verleend het territoriale leger, in geval van oorlog, onmiddellijk onder de wapenen te roepen. Men berekende op deze wijze een leger van 4000000 man beschikbaar te kunnen hebben.

Tevens werd door de nieuwe Regeering, wier voorbeeld door de Fransche natie werd gevolgd, op alle mogelijke wijzen getracht den czaar ter wille te zijn en de publieke opinie in Rusland gunstig voor Frankrijk te stemmen.

Ter eere van de Russische armee werden bij alle mogelijke gelegenheden demonstratiën gehouden waarin de hooggeplaatsten van het Fransche leger meenden te moeten voorgaan. Zoo werd op een militair banket ook bijgewoond door den inspecteur der cavalerie, generaal de Gallifet, door den oud-minister van Oorlog, Generaal Ferron, een drunk uitgebracht op de beide zuster-armeën, die vereend als zij waren, geene enkele coalitie behoeften te vreezen.

Ook de Regeering beproefde, gelijk gezegd, den czaar in alle opzichten te gemoet te komen. Zij verleende o. a. haren steun aan het tot stand komen eener Fransche tentoonstelling te Moskou in 1891, vervolgde de te Parijs gevestigde nihilisten, die spoedig allen uit de Fransche hoofdstad verdweuen waren, terwijl «last not least» bijzondere vermelding verdient de plaatsing eener leening van 400,000000 francs bij de Fransche bank, waardoor Ruslands financieele positie natuurlijk ten zeerste verbeterde.

Te St. Petersburg waren de sympathieën van Frankrijk ook

wederom zeer toegenomen. De czaar, die den Duitschen Keizer bij zijn bezoek ter bijwoning van de Russische manoeuvres te Dorpat zeer koel had ontvangen, zoodat de geheele Duitsche pers bijna eenstemmig van gevoelen was dat de samenkomst der beide keizers geen ander resultaat had teweeg gebracht dan de bestaande verwijdering duidelijk in het licht te stellen, betoonde de Fransche Regeering zijne hooge tevredenheid op alle mogelijke wijzen. Zoo verleende hij aan Carnot de Andreas-Orde in brillanten, terwijl de minister van Binnenlandsche Zaken Constans met de St. Anna eerste klasse begiftigd werd.

Daarentegen trad de czaar tegen het Duitsche element in de Oostzee-provinciën met alle gestrengheid op, verbood het gebruik der Duitsche taal op de scholen en onderdrukte den Lutherschen godsdienst, alle maatregelen die zeer betreurenswaardig mogen worden genoemd, doch die óók ten deele moeten worden toegeschreven aan den toenemenden afkeer van Duitschland, die de publieke opinie in Rusland beheerschte.

Ook op militair gebied scheen de Russische Regeering zich toe te rusten tot een strijd, die zij blijkbaar tegen de triple-alliantie voorbereidde. Het Russische leger dat reeds talrijker was dan de andere armeeën der groote Mogendheden, werd aanzienlijk versterkt, terwijl den Minister van Oorlog Wannowski, die een open crediet bezat van drie milliarden zilveren roebels, was opgedragen zorg te dragen dat het leger onder alle omstandigheden steeds slagvaardig behoorde te zijn.

Tot die slagvaardigheid werd ook de samenwerking van Frankrijk gerekend, daar sedert enkele jaren genoemde Minister met zijn chef van den Staf, generaal Obrutchew, naar Parijs reisde, alwaar aan het Ministerie van Oorlog met de Fransche militaire autoriteiten samenkomsten gehouden werden.

Ook kenmerkte zich het jaar 1890 door eene militaire demonstratie van Russische zijde tegen Oostenrijk, daar op de Gallicische grenzen twee legercorpsen waren gemobiliseerd gezamenlijk van 150,000 man, resp. aangevoerd door de vermaarde generaals Gourko en Dragomirow, wier operatiën door geen enkel buitenlandsch officier mochten bijgewoond worden.

Inmiddels had men te Berlijn niet stilgezeten. De krijgstoe-

rustingen van Rusland en de aanmerkelijke versterking van het Fransche leger hadden de Duitsche Regeering zeer terecht doen inzien dat harerzijds voorstellen het Parlement moesten bereiken tot versterking van Duitschlands strijdkrachten. Terwijl toch het Duitsche contingent, ondanks dat de bevolking van Duitschland die van Frankrijk met 9,000,000 zielen overtreft, slechts 164,000 man telde, bedroeg die van laatstgenoemde Mogendheid, volgens de in 1890 aangenomen wet, 222,000 man. De Duitsche Regeering berekende dat Frankrijk in tijd van oorlog 775,000 soldaten meer dan Duitschland te velde zou kunnen brengen. Ook op het gebied der artillerie was het Fransche leger sterker dan het Duitsche. De Fransche armee, die in 1870 slechts 164 veldbatterijen bezat, telde er nu 480 met 3121 bespanningen, terwijl het Duitsche leger daartegenover slechts 364 veldbatterijen kon plaatsen met 2018 bespanningen.

De Regeering stelde derhalve voor de vredessterkte te verhoogen met 18,574 man, waardoor elke lichting met circa 6000 man vermeerderd werd, terwijl tevens een crediet werd aangevraagd voor 70 nieuwe veldbatterijen.

Deze voorstellen ondervonden evenwel heftige tegenkanting en men mag aannemen, dat zonder de zeer belangrijke rede van den grijzen veldmaarschalk von Moltke, bedoeld wetsontwerp niet door het Parlement zou zijn aangenomen. Noeh de Minister van Oorlog, noch de nieuwe Rijkskanselier von Caprivi zouden er in geslaagd zijn den toenemenden afkeer der Duitsche afgevaardigden, tot het toestaan van meerdere offers aan de eischen der militaire autoriteiten, te overwinnen.

Het wetsontwerp werd evenwel met eene kleine meerderheid aangenomen. De Russisch-Fransche coalitie, waaraan, ondanks er geen formeel bondgenootschap plaats had gehad, in Duitschland niet getwijfeld werd, maakte de aanneming van de militaire wet tot eene gebiedende noodzakelijkheid. Die coalitie was nog inniger geworden door de aftreding van Prins von Bismarck, die hoewel hij in 1879 het bondgenootschap met Oostenrijk gesloten had, toch steeds Rusland zooveel mogelijk wenschte te ontzien. De jeugdige Keizer, die in 1890 sedert twee jaren den scepter zwaaide, en reeds dadelijk getoond had, zoowel op

het gebied der buitenlandsche politiek als dat der binnenlandsche staatkunde, zijn eigen weg te willen gaan, had daaromtrent andere denkbeelden. Niet alleen dat hij blijkbaar de triple-alliantie met alle kracht wenschte gehandhaafd te zien maar ook trachtte hij die te versterken door de aan Rusland vijandige elementen zooveel mogelijk ter wille te zijn. Zoo deed hij aan de Polen vele concessiën, met betrekking tot het gebruik hunner taal in de kerk en op de scholen, terwijl hij ook Engeland, Ruslands traditioneelen tegenstander in het Oosten, tot aansluiting aan de triple-alliantie trachtte over te halen. De verhouding werd nog meer gespannen toen in den officiëlen *Reichsanzeiger* in het voorjaar van 1891 de verlenging der triple-alliantie werd gepubliceerd, terwijl aan de in 1879 tusschen de regeeringen van Duitschland en Oostenrijk-Hongarije vastgestelde stipulatiën openbaarheid werd gegeven.

Deze zijn bekend. In geval Duitschland of Oostenrijk door Rusland aangetast werd, zouden de bondgenooten hunne gezamenlijke strijdkrachten in het veld brengen. Geraakte Duitschland met Frankrijk in oorlog dan zou Oostenrijk eene afwachtede neutraliteit in acht namen, doch onmiddellijk zijn bondgenoot te hulp komen, wanneer Rusland Frankrijks zijde koos.

De stipulatiën der met Italië overeengekomen alliantie werden niet gepubliceerd en hadden dus eenige overeenkomst met het tacite bondgenootschap tusschen Rusland en Frankrijk. Er mag evenwel worden aangenomen dat Italië zich stilzwijgend verbonden heeft Duitschland in geval van oorlog tegen Frankrijk bij te staan, voor welke hulp, de regeering van dat jeugdige koninkrijk in geval van een gelukkigen afloop van den krijg vermoedelijk Savoye, Nice, en Tunis heeft bedongen. Dat Italië zijn eenheid, ja zijn geheele bestaan aan Frankrijk te danken heeft, schijnt voor de regeering van dien staat geen motief te zijn om daarmede bij hare politiek eenige rekening te houden, en wel mogen de leiders der Italiaansche staatkunde, in navolging van den Oostenrijkschen Minister van Buitenlandsche Zaken von Schwarzenburg, bij den aanvang der verwickelingen in het Balkan-Schiereiland, die eenige jaren later tot den Krim-

oorlog hebben aanleiding gegeven, zeggen, dat zij, bij een eventueel conflict tusschen Duitschland en de Fransche Republiek, de wereld door hunne ondankbaarheid zullen verbazen.

Het moet, met het oog op den loop der gebeurtenissen, inmiddels verwondering baren wanneer men leest dat de aftreding van Prins von Bismarek de triple-alliantie heeft verzwakt. Het tegendeel toch is het geval. Door zijn beslist optreden, waarbij met Ruslands belangen, in tegenstelling met de staatkunde van von Bismarek niet de minste rekening werd gehouden, en de publicatie der triple-alliantie, heeft de jeugdige Keizer ten opzichte van Rusland zijne schepen verbrand en den Czaar als het ware gedwongen alleen naar Frankrijks zijde uit te zien, bij wien, nu men daar te laude zijn kracht begint te gevoelen, de Russische politiek den voor haar gewenschten steun zal ondervinden. Maar anderzijds is daardoor ook de triple-alliantie nu dan ook een voldongen feit, en Europa in twee legerkampen verdeeld van nagenoeg gelijke sterkte, zoodat de uitslag bij het uitbreken van den krijg vooraf moeilijk kan worden voorzien.

De publicatie der triple-alliantie bleef inmiddels niet onbeantwoord. In den zomer van 1891 toch had eene schitterende demonstratie te St. Petersburg plaats, alwaar een Fransch eskader onder admiraal Gervais ter complimentatie van den Russischen monarch aangekomen, met vorstelijke eerbewijzen door den Czaar en de Russische autoriteiten werd ontvangen. De ontvangst was werkelijk een triomftocht van de Fransche zeelieden, die in de Russische hoofdstad mochten ontwaren dat niet alleen het gouvernement maar ook de bevolking hun bezoek op hoogen prijs stelde.

In Europa werden de aan de Fransche zeelieden gebrachte ovatiën en de door den Czaar aan admiraal Gervais en zijne officieren betoonde gunsthewijzen niet zonder beteekenis beschouwd. Karakteristiek mag in deze de houding van de Britsche Regeering worden genoemd, die, al wilde zij een «démenti» geven aan de geruchten omtrent hare toetreding tot de triple-alliantie, admiraal Gervais uitnoodigde op zijne terugkomst de haven van Portsmouth aan te doen, alwaar de Engelse autori-

teiten zich zouden beijveren de Fransche vloot feestelijk te onthalen.

En inderdaad was de ontvangst aldaar van dien aard dat de veronderstelling niet te gewaagd is dat die ontvangst beoogde de verhouding tusschen de beide Westersche Mogendheden op meer vriendschappelijken voet te brengen en de bestaande geschillen te doen vergeten.

Hoe dit ook zij, de ovatiën aan de Fransche vloot te St. Petersburg en te Portsmouth gaven de Fransche pers niet ten onrechte aanleiding te wijzen op het feit dat Frankrijk zijn stelling in Europa wederom had ingenomen, en thans, gesteund door het machtige Rusland, geen enkele Mogendheid meer naar de oogen behoefde zien.

Of nu evenwel, zooals Charles de Mazade het in eene zijner politieke overzichten uitdrukt die gelukkige stelling daaraan te wijten was «*que la politique extérieure de la France a su rester à travers tout vigilante et mesuré sans se désintéresser de rien et sans rien précipiter*», is m. i. de vrang, daar, gelijk ik dezen avond heb trachten aan te toonen, de buitenlandsche politiek der Fransche staatslieden, onder de Republiek niet altijd even staatkundig en voorzeker uiterst wisselvallig mag worden genoemd.

Wanneer de leiding van de buitenlandsche staatkunde der Republiek steeds aan mannen als Decazes, Flourens en den tegenwoordigen titularis Ribot was toevertrouwd geweest, dan ware Frankrijk vermoedelijk reeds na de gebeurtenissen van 1875 uit zijn isolement te voorschijn getreden, terwijl dit feit ruim 16 jaar plaats had nadat men te Parijs op dat tijdstip eene zoo schoone gelegenheid had gehad om van de goede gezindheid partij te trekken, die men aan de oevers der Nawa blijkbaar ten opzichte van Frankrijk koesterde.

Maar hoe dit ook zij, thans mag men aannemen dat Frankrijks positie in Europa wederom is verzekerd, wanneer ten minste de steeds voor het land zoo gevaarlijke elementen der niterste linkerzijde het tegenwoordige gouvernement, waarvan de leiders een zoo gewichtig aandeel aan Frankrijks gelukkige staatkunde der laatste jaren genomen hebben, niet omverwerpen.

Die groepeerling der Mogendheden mag ook voor ons land, dat tot dusver nog weinig voorbereid is om het hoofd te bieden aan verwikkelingen, waarbij het betrokken zou kunnen worden, eene gelukkige worden genoemd daar de steeds dreigende oorlogen door de vrees die de respectieve geallieerden koesteren om den krijg te doen nitbarsten, vermoedelijk althans in de eerste jaren, niet zal plaats hebben.

Intusschen kan moeielijk worden aangenomen dat die vrede-toestand van zeer langen duur zal zijn. De ontzagelijke offers die aan het behoud van den gewapenden vrede gebracht moeten worden, maken het meer dan waarschijnlijk dat ten slotte de verschillende Europeesche gouvernementen zullen trachten aan den, nit een economisch oogpunt, onhoudbaren toestand een einde te maken.

Dat in dien toestand door een oorlog verandering gebracht zal moeten worden, is daarenboven bijna met zekerheid aan te nemen, daar de aanhangige quaesties, met name die van Elzas-Lotharingen en de nitbreiding van Rusland naar het Oosten, bezwaarlijk door het houden van een congres of door arbitrage tot eene bevredigende nitkomst kunnen leiden. Die oorlog zal evenwel verschrikkelijk zijn en niet onwaarschijnlijk, ondanks de geperfectioneerde middelen van destructie, ook voor langdurigen aard, daar de overwinnaar, om in het vervolg van verdere aanvallen gewaarborgd te zijn, zijn tegenstander door het opleggen van de meest harde vredesvoorwaarden buiten staat zal willen stellen den oorlog te hervatten, terwijl de overwonnene tot het niterste zich zal trachten tegen die voorwaarde te verzetten. Die voorspelling, geuit door den veldmaarschalk von Moltke in zijne laatste rede ten gunste der in den Duitschen Rijksdag ingediende legerwet, moge de gouvernementen der kleine Mogendheden ter waarschuwing strekken, dat zij, alhoewel in den aanvang van den krijg niet bedreigd wordende, toch dan door den loop des oorlogs bij den strijd betrokken kunnen worden.

Ik zal hier natuurlijk mij niet mengen in den strijd of de a. s. Fransch-Duitsche krijg nabij de Vogeezen zal worden aangevangen of wel dat de beide oorlogvoerenden zullen trachten

door België hun weg te nemen, eene eventualiteit waardoor óók onze neutraliteit bij mogelijken doortocht van Duitsche troepen door de provincie Limburg geschonden zal kunnen worden.

Strategische beschouwingen over den vermoedelijken loop van den toekomstigen krijg, waarover trouwens reeds boekdeelen zijn geschreven, zouden toch hier ter plaatse ruimschoots stof opleveren voor eene afzonderlijke voordracht, die evenwel, hoe belangrijk en leerrijk zoodanig onderwerp ook zijn moge, door den lezer van dezen avond bezwaarlijk ter tafel zou kunnen worden gebracht.

Evenwel zij het mij vergund met bescheidenheid in het midden te brengen dat ik, na kennisneming van een tal van brochures eene invasie van België en Nederlandsch-Limburg onwaarschijnlijk acht, zoowel op strategische als politieke gronden. Noch Frankrijk, noch Duitschland hebben m. i. belang bij de schending van de Belgische neutraliteit. Maar zon eene dergelijke hypothese, gesteld dat zij inderdaad eene juiste mag worden genoemd, ons daarom het recht geven de toekomst met gerustheid onder de oogen te zien en het valsche denkbeeld van velen mede ingang te doen vinden dat wij bij den naderenden oorlog niets te duchten hebben?

Dat zij verre, en zeer juist mag te dien opzichte met betrekking tot dat vraagstuk het betoog worden genoemd, door mij in eene anonieme Fransche brochure getiteld: «*La situation militaire de la Belgique dans le cas d'une guerre franco-allemande*» aangetroffen, waarbij de evenwel blijkbaar deskundige schrijver overigens tracht aan te toonen dat niet in België, maar op de grenzen van Elzas-Lotharingen de toekomstige oorlog een aanvang zal nemen.

Tot die conclusie, zegt de Fransche schrijver, zijn wij gekomen, d'après les données que nous fournissaient le sens commun et les seuls vrais principes de l'art militaire, maar, zoo laat hij er op volgen, il ne faut pas oublier — l'histoire ne le démontre que trop — que ce n'est pas toujours la sagesse et les principes que président à l'élaboration des plans de campagne. N'arrive-t-il pas très souvent d'ailleurs que les plans le mieux

conçus soient dérangés par les événements et faussés dans l'application ; que les généraux les plus expérimentés soient contraints, par les circonstances politiques ou de toute autre manière, à faire autre chose que ce qu'ils voulaient, sinon même le contraire, qu'enfin des belligérants, sous les coups redoublés de l'infortune, se laissèrent aller à des conceptions hasardées, contre lesquelles ils s'étaient peut-être promis, les premiers, de se garder soigneusement ? D'ailleurs il y a le chapitre des accidents, et les accidents de ce genre peuvent peser trop lourdement sur la destinée des peuples pour que, petits et grands, il ne doivent par avoir à cœur d'en écarter jusqu'aux moindres chances.

N'en est-ce pas assez pour qu'on ne puisse qu'approuver en la Belgique lorsqu'elle cherche à se prémunir à temps contre toutes les éventualités dont elle pourrait avoir à souffrir. C'est au contraire, c'est de sa quiétude qu'il faudrait la blamer, si elle continuait à dormir paisiblement à l'abri, incertain et fragile, de sa neutralité. Aux conférences de Londres, en 1831, l'un de ses patrons, le duc de Wellington, lui disait déjà que la neutralité désarmée ne fut et ne sera jamais une garantie efficace. Cette parole où plutôt cet axiome n'a jamais cessé d'être vrai, non plus, du reste, que le mot, souvent cité d'un homme d'état belge, Paul Devaux : « Être neutre, c'est être chargé de se défendre soi-même. » Et, en effet, la neutralité garantie par les traités, loin de dispenser l'état qui en bénéficie d'entretenir un Etat militaire, l'oblige à avoir des forces *preventives* d'autant plus fortement constituées que les alliances politiques préalables lui sont (moralement !) interdites.

Voilà pourquoi, en nous tenant au côté militaire de la question, nous estimons, comme le général Brialmont, qu'il est bon, que la Belgique neutre sache proportionner ses charges militaires à la volonté qu'elle a de conserver son indépendance, son autonomie, sa nationalité. Et si nous n'avons pas adopté tous les raisonnements par lesquels l'illustre ingénieur cherche à secouer l'apathie de ses concitoyens, si même nous nous sommes crus obligé de combattre ceux de ses arguments qui nous montraient, nous autres, Français, comme plus menaçants ou plus menacés que nous ne sommes ni ne devons l'être, rien ne nous

empêche, du moins, de nous associer à sa conclusion, quand, parlant des avantages et des inconvénients que présenterait pour l'armée allemande la violation de la neutralité belge, il dit: La balance penchera de l'un ou de l'autre côté, selon que l'état neutre pourra ou ne pourra pas se défendre efficacement.»

Zou de zoo juiste opmerkingen van dien Franschen schrijver nopens de stelling van België met betrekking tot de naderende verwikkelingen ook niet door ons ter harte kunnen worden genomen? Het is toch merkwaardig hoe bij de natie, en ten gevolge van dien bij onze vertegenwoordiging, nog weinig besef bestaat van de noodzakelijkheid om onze strijdkrachten zoodanig te regelen dat men zoowel in het Zuiden als in het Oosten zich wel zal wachten ons in den strijd te betrekken.

Wel mag tot eene zekere hoogte met erkentelijkheid worden vermeld dat de meerderheid der Kamer niet terugdeinst voor geldelijke offers ten bate onzer doode weermiddelen, en zij, getuige de fortén in het Pampus, daarvoor zelfs nog meer heeft toegestaan dan door de Regeering werd aangevraagd, maar, vooral met het oog op de ernst der tijden, moet het treurig worden geacht dat alle voorstellen tot versterking onzer levende strijdkrachten op den tegenstand onzer vertegenwoordiging hebben afgestuit.

Afgescheiden van de oppositie der zuiver anti-militairisten, die ondanks hunne weinige bevoegdheid op krijgskundig gebied, zich steeds verzetten tegen al hetgeen de verschillende ministers voor onze defensie hebben noodig geacht, moet m. i. de afkeer die bij velen heerscht om tot de uitbreiding onzer levende strijdkrachten mede te werken daarin gezocht worden dat men, óók in de Kamer, zich weinig rekenschap gelieft te geven van de omstandigheden, waardoor wij in een oorlog gewikkeld kunnen worden.

De discussiën bewijzen, men leze slechts de beraadslagingen na, dat men zich steeds op het standpunt plaatst, dat wij, na eene oorlogsverklaring «en règle» te hebben ontvangen, na eenige demonstratiën van ons kleine veldleger, ten slotte te Amsterdam onze onafhankelijkheid zullen moeten trachten te verdedigen. Maar die voorstelling is geheel onjuist. Noch van

Frankrijk, noch van Duitschland hebben wij, geloof ik, dergelijke oorlogsverklaring te wachten, en volkomen oprecht mag m. i. de verklaring van Prins von Bismarck, na zijne afstreding, aan den clericalen Franschen journalist Henri des Houx genoemd worden dat het gouvernement te Berlijn er niet aan denkt zich van ons land meester te maken, daar een dergelijke maaltijd, gelijk die beroemde staatsman zich uitdrukte, voor het Duitsche Rijk te zwaar zou zijn te verteren.

Deze meening is ook naar mijne opvatting die van de leidende staatslieden van onze oostelijke naburen en aan eene bepaalde agressie van die zijde, met het doel om ons deel te doen uitmaken van het groote Duitsche vaderland, behoeft ten onzent althans voorloopig geen vrees te worden gekoesterd.

Het gevaar schuilt elders. Gelijk door mij is geciteerd kan, omtrent den loop van den naderenden oorlog, zelfs door hen die zich met het «plan de campagne» onledig houden niets met zekerheid worden voorzien, en wel mag worden aangenomen dat juist wijl men de overtuiging koestert dat den overwonnenen de hardste vredesvoorwaarden zullen worden opgelegd (men leze slechts dienaangaande de over den naderenden oorlog bestaande litteratuur) de oorlogvoerende partijen zich door geene andere consideratie, dan die van hun eigen belang zullen laten leiden. De a. s. Europeesche oorlog zal zijn een «struggle for life», een strijd om het bestaan, en mocht of Frankrijk, of Duitschland het in zijn belang achten Belgisch, Nederlandsch of Zwitsersch grondgebied te utiliseeren dan zal de eerbied voor het volkenrecht hen daarvan niet weerhouden, doch hetgeen hen *wel* zal weerhouden is de wetenschap dat de schending onzer neutraliteit hen blootstelt aan een aanval van een leger, dat hunne flanken zal bedreigen, terwijl eene groote vijandelijke armee hen tegemoet trekt.

Maar om bij de oorlogvoerende partijen de vrees voor dergelijken aanval te doen ontstaan, moet dat leger van eenige beteekenis zijn, en niet, gelijk vele onzer dilettant-organisateurs het wenschen, moet ons veldleger tot een minimum worden gereduceerd, aangezien eerst binnen de positie van Amsterdam aan ernstige verdediging gedacht kan worden. Een krachtig

veldleger, opgesteld ter plaatse waar onze neutraliteit gevaar loopt geschonden te worden, is m. i. de eenige weg om te verhoeden, dat wij bij den naderenden oorlog worden betrokken, daar, gelijk reeds is opgemerkt, de krachten der oorlogvoerende partijen zoodanig zijn geaequivaaleerd dat alle versterking harer tegenpartij door hen moet worden vermeden.

Die opvatting omtrent onze gedragslijn bij den naderenden oorlog is m. i. de eenig juiste, wijl zij geboden wordt door ons eigen welbegrepen volksbelang en door de eischen van goeden trouw, die óók op staatkundig gebied in acht moeten worden genomen.

En daarom meen ik ook van deze plaats protest te moeten aantekenen tegen pogingen, die o. a. bij de bekende brochure van Aldegonde zijn aangewend om ons bij den vermoedelijk naderenden oorlog bij de triple-alliantie aan te sluiten. Zeer terecht zeide dienaangaande Generaal Booms in zijn op 6 Oct. 1890 ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap gehouden feestrede: dat is blijkbaar eene vermomde stem van over de grenzen, een valsche broeder, die door listig phantastische en onjuiste beschouwingen wel sommigen tot zekere hoogte verschalkt, doch weinig of geen instemming gevonden heeft; laat die stem, die tevens eene bedreiging is, ons intusschen eene hernieuwde waarschuwing zijn.

Die woorden van een onzer meest kundige opper-officieren mogen inderdaad wel ter harte worden genomen, en het zij mij vergund daaraan toe te voegen dat eene gedragslijn onzer regeering in den geest van Aldegonde daarenboven zeer onvoorzichtig en onstaatkundig zoude zijn. Het is toch vrij wel eene aangenomen zaak, dat een kleine staat, die zich bij eene groote Mogendheid aansluit dit doet ten koste van een deel zijner onafhankelijkheid; het geheele «plan de campagne» zou in overleg met Duitschland moeten plaats hebben; onze strijdkrachten en ons grondgebied ter beschikking van onzen machtigen oostelijken nabuur worden gesteld. Bleef die staat overwinnaar dan zou, althans op militair gebied, eene conventie niet uitblijven, die wellicht het begin zou zijn van eene gedwongen toetreding tot het Deutsche Rijk.

Was daarentegen Frankrijk de overwinnaar dan zou natuurlijk ons bestaan zeer ernstig worden bedreigd, hetgeen wij trouwens, uithoofde onzer ondoordachte en oneerlijke politiek, aan ons zelve zouden te wijten hebben.

Laten wij ons daarom nitsluitend bepalen tot versterking onzer eigene weermiddelen, en van harte den wensch uitspreken dat de openbare meening in Nederland ten slotte tot de overtuiging gerake, dat, willen wij werkelijk ons vrij en onafhankelijk volkshestaan behouden, 's lands weerbaarheid zoodanig *moet* en *kan* geregeld worden dat zij de ernstige verwickelingen, die sedert tal van jaren in onze onmiddellijke nabijheid worden voorbereid, met vertrouwen op ons goed recht en onze eigene krachten te gemoet kunnen zien.

De Voorzitter: Met het oog op het late uur, durf ik de vergadering niet uitnoodigen tot het voeren van een meer algemeen debat over het onderwerp, dat op zulk eene uitmuntende wijze door den heer Klerck is besproken. De geachte spreker heeft inderdaad meer gegeven dan beloofd was. Hij heeft ons een stuk staatkundige geschiedenis geleverd van werkelijk groot belang.

Mogt echter iemand alsnog eenige inlichting wenschen te vragen of eene opmerking maken, dan zal ik daartoe gaarne het woord verleen.

Wanneer niemand het woord vraagt, zoo als ik uit het algemeen stilzwijgen meen te mogen opmaken, dan wensch ik, ook namens de vergadering, onze erkentelijkheid te betuigen aan den spreker voor den aangename avond dien wij, onder zijn gehoor hebben doorgebracht. In korte en duidelijke woorden heeft hij zijn eigenlijk onderwerp behandeld, maar hij is daarbij in uitvoerige historische toelichtingen en herinneringen getreden, waarvoor men anders tal van brochures en boeken zou hebben te lezen.

Ik herhaal daarvoor onzen welgemeenden dank aan den geëerden spreker (*applaus*) en sluit hiermede de vergadering.

De Secretaris,

G. N. H. SCHULTZ VAN HAEGEN.